

Božja objava i smisao čovjeka

Viljac, Mihovil

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:459288>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
FILOZOFSKO-TEOLOŠKI STUDIJ

MIHOVIL VILJAC

BOŽJA OBJAVA I SMISAO ČOVJEKA

Diplomski rad

Split, 2022.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
FILOZOFSKO-TEOLOŠKI STUDIJ

MIHOVIL VILJAC

BOŽJA OBJAVA I SMISAO ČOVJEKA

Diplomski rad
iz fundamentalne teologije
Mentor: Doc. dr. sc. Edvard Punda

Split, 2022.

Sadržaj

Sažetak.....	3
UVOD	4
1. SMISAO	5
1.1. Uvod.....	5
1.2. Smisao općenito	6
1.3. Egzistencijalni vakuum ili besmisao	11
1.4. Smisao u logoterapiji.....	15
1.5. Smisao u teologiji.....	20
2. SAVJEST	26
2.1. Uvod.....	26
2.2. Savjest u logoterapiji.....	26
2.3. Savjest u teologiji.....	33
3. POSLJEDNJI SMISAO.....	41
3.1. Vjera, nada i smisao	41
ZAKLJUČAK.....	48
BIBLIOGRAFIJA	50
Abstract.....	53

Sažetak

Ovaj rad se bavi pitanjem smisla pojedinca i Božjom objavom u kojoj čovjek otkriva smisao. Rad se sastoji od tri dijela. Prvi dio bavi se pitanjem smisla, pitanjem besmisla ili, kako ga V. Frankl naziva, egzistencijalnim vakuumom. Također, razmatra se i smisao čovjeka u okviru teologije. Drugi dio rada obrađuje problematiku savjesti kao organa smisla, kako ga V. Frankl, naziva. Savjest je i u teologiji prepoznata kao ona koja čovjeka upućuje na smisao. Tako u drugom dijelu rada obrađujemo savjest s teološkog i logoterapijskog stajališta. Treći i posljednji dio rada otkriva kršćansku objavu kao konačni i apsolutni smisao čovjeka i svijeta.

Ključne riječi: *Smisao, besmisao, egzistencijalni vakuum, Kierkegaard, logoterapija, Objava, Isus Krist, susret, opredjeljenje, savjest*

UVOD

Cilj ovoga rada, koji se bavi pitanjem smisla ljudskoga života, jest potaknuti čovjeka da otkrije onaj svoj konačni smisao kojega čovjek susreće po Isus Kristu. Isus Krist jest smisao života. Tako jednostavna teza razumljiva je samo ako čovjek dođe do iskustva ili ukoliko izabere Isusa Krista kao vlastiti temelj, smisao i oslonac. Za takvo opredjeljenje ili iskorak potrebna je vjera. Vjera traži neke razloge da bi se čovjek usudio iskoračiti u nepoznato. Ovaj rad donosi i ukazuje na problematiku smisla, te donosi razloge za vjerovati u Isusa Krista kao smisao života. Postepeno polazeći od ljudskog iskustva, pojedinih egzistencijalnih filozofa, pa do logoterapije koja se bavi smislom. Logoterapija daje jedan temeljni lijek. Taj lijek je obrat u čovjekovu razmišljanju. Obrat se sastoji u tome da se ne pita više o smislu života, što bi mogao dobiti od istoga već što taj život traži od njega. Taj lijek čovjeka stavlja na noge, oslobađa ga bespotrebne analize i upućuje na nešto izvan njega samoga, na život s objektivnim zahtjevima, s ljudima i svijetom oko njega. Čovjek s time biva funkcionalan ali i dalje frustriran po pitanju apsolutnog ili posljednjeg smisla. Na to pitanje čovjek pronalazi odgovor jedino u Božjoj Objavi u kojoj Bog sebe samoga dariva čovjeku te mu otkriva sebe kao smisao. Tu ključnu ulogu ima savjest koja vječito rovari i tjera čovjeka da pronade ono jedino bitno, da pronade smisao. U tom susretu Boga i čovjeka čovjek pronalazi smisao sebe i svega svijeta, unatoč svom zlu u svijetu i čovjeku. Čovjek u Bogu pronalazi neporecivi smisao i temelj vlastitog života.

1. SMISAO

1.1.Uvod

Ovaj prvi dio rada se bavi smislom općenito. Počevši općenito o smislu čovjeka, kroz egzistencijalnu filozofiju Kierkegaarda, pokazuju razvoj ili faze čovjeka na putu do smisla. To je dobar primjer jer pokazuje da nitko nije osuđen na besmisao, nego da je čovjek biće u razvoju i biće koje otkriva sebe i svijet, pa tako otkriva vlastiti smisao i smisao svijeta. Druga cjelina se bavi pitanjem besmisala ili egzistencijalnoga vakuuma kako ga naziva V. E. Frankle. Egzistencijalni vakuum je stanje besmisla u koje čovjek upada. Tada čovjeku sve biva besmislenost i isprazno. Nezainteresiranost, očaj i dosada karakteriziraju takvo stanje. Biti pogođen ili zahvaćen egzistencijalnim vakuumom znači biti izgubljen. Uzroci egzistencijalnog vakuuma su: dosada, gubitak voljen sobe ili nekog drugog životnog oslonca. Suvremena filozofska strujanja kao što je nihilizam, materijalizam, redukcionizam su također uzrok širenja besmisla u svijetu. Glavni uzrok je gubitak tradicije koja je bila temeljni oslonac i okvir u kojemu se čovjek gibao.

Nakon egzistencijalnog vakuuma ili besmisla susrećemo se logoterapijom i načinom na koji pomaže čovjeku pronaći i stvoriti vlastiti smisao. Kako logiteapija pomaže izaći iz egzistencijalnog vakuuma i izgubljenost. Nasuprot biti izgubljen, stoji biti usmjeren, usmjeren prema smislu. Dva osnovna alata u logoterapiji su odgovornost i usmjerenost prema smislu, prema budućnosti. Tu otkrivamo smisao kao duboko osobnu stvarnost, ali i objektivnu istinitu stvarnosti. Smisao je vezana za čovjeka i zahtjeve života koji su stavljeni ispred čovjeka. Čovjek kao odgovorno i slobodno biće odlučuje što će sa sobom, i ukoliko odbacuje tu odgovornost, pada u egzistencijalnu frustraciju u besmisao, u egzistencijalni vakuum.

Četvrta cijenila govori o smislu u teologiji. U teologiji susrećemo smisao sve stvarnosti i smisao čovjeka pojedinca. Smisao sve stvarnosti i smisao čovjeka pojedinca su usko vezani jer imaju isti izvor i cilj. A čovjek kao osoba je biće odnosa, a odnos ga povezuje sa svom stvarnošću sa drugim ljudima i sa konačnim smisala i svrhom svega svijeta, to jest s Bogom.

1.2.Smisao općenito

Besmisao ili kako ga V. Frankl naziva egzistencijalnim vakuumom je osjećaja ispraznosti ili praznine. Ima svoje uzroke koje ćemo jasno vidjeti dalje u radu. Put kroz besmisao i traženje smisla nije psihička bolest nego etapa razvoje ljudskog duha u čovjek. Čovjek je jedna cjelina sastavljena od tri razine: psihičke, tjelesna i duhovne i teško je ponekad jasno razgraničiti, jednu do druge. Duh od tijela. Kod čovjeka susrećemo fenomene duha koje ne nalazimo kod životinja. Kao što su osobnost, religioznost, kreativnost, razum, morala etika, u konačnici slobodu, svijest i samosvijest. Opasno bi bilo svesti ljudski duh samo na svijest, a svijest svesti samo na znanje i informacije jer je ljudski duh u sebi transcencija mogućnost susreta i odnosa.

Svijest pruža čovjeku uvid da pati. Dok životinju samo boli. Jedino se čovjek pita za smisao. Nitko mu ne može dati odgovor na to pitanje. Traženje smisala je dio razvoja hoda čovjeka na ovoj planeti u ovom životu. Danas je pitanje smisala postala problematika cijelog društva.

Karl Jaspers kaže da se čovjek počinje pitati o smislu života o stvarnosti kada mu život oduzme čvrsto tlo pod nogama. Kad čovjeku život oduzme ono što je po sebi bilo razumljivo, kada izgubi voljenu osobu, kada izgubi posao ili zdravlje. No čovjeka na traženje smisla ne navodi samo veliko zlo, već može i jako religiozno iskustvo ili pak iskustvo velike dosad. Uglavnom iskustva koja prodrmajaju stvarnost, okrenu je naopako. Takva iskustva dovode život i stvarnost u pitanje, te se čovjek počinje pitati o smislu.

„Filozofiranje Sorena Kierkegaarda usredišteno je na problemu kršćanske egzistencije“¹ Kierkegaard je prvi od filozofa počeo proučavati smisao pojedinca. „Moramo se stoga vratiti 'konkretnom' čovjeku i konkretnom mišljenju, ili 'egzistencijalnom mišljenju' u kojem čovjek filozofira iz unutrašnjosti svoje vlastite egzistencije, a ne iz općih pojmova i razumskih zacrtanih kategorija. Naj bitnija crta čovjeka nije u razumnosti, nego je ona u patosu: Čuvstvo, strast, ljubav.“² Pod teretom besposličarstva, dosade, naizgled izvana ugodnog života, ali iznutra prazan i izgubljen. Kierkegaard je okusio svu besmislenost i prazninu koja čovjeka može zadesiti. Kierkegaard kaže da je smisao svakog čovjeka da bude ono što jest, jer je neponovljiv i jedinstven. Samo postojanje pojedinca ima smisla po njegovoj jedinstvenosti. Svatko od nas zamjenjiv je u svom poslu, ali nije zamjenjiv u svojoj

¹ Ozren Žunec, *Suvremena filozofija I*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 21.

² Ante Kusić, Kršćanski egzistencijalizam, *Bogoslovka smotra*, 34 (1964.) 2, str. 239-240.

jedinstvenosti i neponovljivosti. Sastavni dio čovjekove jedinstvenosti je i njegovo ne savršenstvo. Tako je za Kierkegaarda zadaća pojedinca prihvatiti sebe u svojoj konkretnosti, koja uključuje ograničenja i nedostatke.

Kierkegaard nas uvodi u faze razvoja ljudskog duha. U prvoj fazi pojedinac živi kao ostali. Oponaša ostale, ne razmišljajući što radi i zašto živi. Uopće se ne pita tko sam to ja? Zašto živim? Kamo idem? Čemu sve ovo? V. Frankl takvu egzistenciju naziva konformističkom jer čovjeka radi što i drugi rade ne trudeći se živjeti sebe. Kierkegaard taj životni stil, naziva malograđanštinom. Skrivanje u masi zbog straha ili ne razmišljanja je za Kierkegaarda život u laži, život u neistina. Izlazak iz te obmane je bolan kada čovjeka spozna besmislenost i počne razmišljati. Vidi da se sve vrti u krug, sve se ponavlja i na kraju umreš kao da nisi uopće živio.

Već tada čovjeka pada u besmisao, u egzistencijalni vakuum. U očaju pojedinac počinje tražiti sebe, počinje tražiti smisao. Najbolnija je istina da ono što je dosada živio nije vrijedilo ništa, da je sve bila laž, kolotečina. Potraćeno vrijeme, duboki očaj i izbuljenost. Taj obrat se događa naglo bez očekivanja. Čovjeka pogađa ogroman besmisao i spoznaja ispraznosti vlastitog života.

Prvo u čemu čovjek traži izlaz iz praznine, iz besmisla je užitak. Čovjeka u užitku traži izlaz jer ga zahvaća a ne traži veliki trud, žrtvu. „Estetska faza u uživanju, senzibilnosti i intelektualnom, koje je uživanje više pasivno jer ne vodi čovjeka ozbiljnom djelovanju; svijest tu nalazi zadovoljstvo u neposrednosti momenta i ona ostaje u stanju neopredijeljenosti. Ona se zabavlja mijenjajući užitke. Tu je trenutak sve, ali – baš kao trenutak – ujedno ništa, jer iza njega ostaje bol, dosada, očaj. Esteta je rastrgan lovom za užicima, ali je pun nutarnje anarhije, stoga uvijek traži nove načine užitka.“³ Žeđ za životom za smislom obilježava početak puta traženja. Sve je besmislen i sve je jednako. Živi se samo da se živi. Tu je čovjeka rastrgan strastima i besmisлом bez orijentira i vrijednosti, samo tumara svijetom. Iz grijeha u grijeh, bez cilja lutanja. Bez svog identiteta prilagođava se situacijama i ljudima. Može se svagdje uklopiti, ionako nigdje ne pripada, a i onako ništa nema smisala. Sve je jednako, sve isto, sve je prazno.

Užitak je jedina pozitivna stvar, koja iako nema smisla pruža bijeg i olakšanje, makar na trenutak. Odgovornost je najbesmislenija stvar jer ionako ništa nema smisla pa se ne isplati

³ Ante Kusić, *Kršćanski egzistencijalizam*, str. 240.

truditi i žrtvovati ni zašto. Pod velom strasti i užitka čovjeka se skriva od besmisla. Iako sam zna da nije pronašao smisao, našao je barem privremenu utjehu u užitku. Druge utjehe osim užitka nema. Za Kierkegaarda jedini izlaz iz besmisla i ispraznosti je živjeti sebe, izabrati sebe, prihvatiti sebe. Uzeti odgovornost za sebe i svoj život.

No čovjeka ne bira i ne preuzima odgovornost dok nije stjeran u kut. Sve dok se može izbjegavati odgovornost čovjek odbacuje odgovornost. Čovjek po naravi traži lakši put, dok ga život ne prisne, neće se opredijeliti i iskoračiti.

Kierkegaard kaže da za pojedinca važi jedno pravilo: „Što gore to bolje.“ Izbor sebe, prihvaćanje sebe je mogućnost doticaja s vlastitim izvorom, s Bogom. Tada čovjeka prihvaća Božje djelo, i dolazi do vrhunca ljudskog iskustva. Pronalazi sebe i smisao svoga postojanja. Kada čovjeka prihvaća sebe u svojoj konkretnosti, ulazi u Božju volju, ulazi u sjedinjenje s Bogom jer želi ono što je Bog želio, želi sebe. Tako čovjeka dolazi do smisala i autentičnog življenja te preuzimanja odgovornosti za sebe. Ta odgovornost nije odgovornost pred sobom nego pred Bogom za sebe.

Kroz očaj lutanja pa sve do vrhunskog života. Za Kierkegaard idealan život je normalan obiteljski život, mogli bi ga nazvati prosječni život ili siva svakodnevica. Na kraju tog bolnog i dugog putovanja čovjeka je sposoban živjeti sivu svakodnevnicu. Živi kao i svi ostali, ali ne zato što je to jednostavno tako, nego zato što je on to izabrao. Zato što je on pristao i izabrao običan ljudski život, preuzimajući odgovornost za sebe. Takav smisao daje čovjeku snagu živjeti običan život s običnim sadržajem. Običan ljudski život ima svoj smisao i vrijednost jedino pred Bogom. Da bi život bio osmišljen i da bi imao smisao ne treba mijenjati sadržaj života nego odnos prema životu. Stav prema životu je ključan. Stav je najveća sloboda čovjeka. Stav prema situaciji i stvarnosti omogućuje čovjeku da čak i trpljenje učini smislenim. Čak i trpljene može biti smišljeno i tako postati nešto što obogaćuje život, a ne razara. Svaka osoba u svojoj jedinstvenosti ostvaruje vlasti smisao svog života. Odgovarajući na životne situacije, živeći svoj jedinstveni i neponovljivi život.

Carstvo besmisla je otajstvo bezakonja, razaraju čovjekov smisao i jedino ga je moguće obnoviti u odnosu s Bogom. U zlu i nemoralu čovjek susreće samo osudu vlastite savjesti i prokletstvo. Prokletstvo grižnje svijesti. Jedini izlaz je u okretanju prema smislu, smislu koji je ujedno i osoba. U osobnom opredjeljenju za Krista, čovjeka otkriva smisao „U stvarima vjere treba dakle izvršiti 'skok' u tamu. Kad je učinjen taj skok, čovjek se nađe u svijetu, u kojem je puno sretniji od svijeta čistog razuma, skok mora biti izvršen slobodnom

odlukom pojedinca.“⁴ Smisao se otkriva u skoku u nepoznato. Za Dostojevskog smisao čovjeka je povezana s ljubavlju. Smisao je zapravo Bog, a ljubav je put. „Krist nije riješio problem zla, nego je došao na svijet da ljubavlju lijeći zlo. To je put i za sve ljude.“⁵ Čovjek se razvija i raste isključivo u odnosu s Bogom. „Teocentrizam omogućava usavršavanje čovjeka, antropocentrizam onemogućava i običnu čovječnost.“⁶

Problematika opredjeljenja je u žarištu susreta čovjekova susreta s smislom. „On je na zemlji ušao u svijet kao u neku arenu i zna da će jednog dana izići odatle. Odakle je ušao u ovaj svijet, kamo izlazi iz ovog svijeta? Poznato nam je samo ono što je tu, a ono što je preko toga ne znamo. Pa ipak sve oko nas i u nama govori da smo na ispitu, da nas je tu netko postavio da nas ispita, kakvi smo, jesmo li dobri ili zli, želimo li živjeti ili uništiti život.“⁷

Život je drama traženja opredjeljenja i ustrajanja u ljubavi i hodu prema Bogu. Besmisao je u okrenutosti zemlji ili stavljanju sebe na mjesto Boga. „Vjera u Boga, vjera u učenje Kristovo – po shvaćanju Dostojevskog – kao što je već rečeno nije konsekvencija razumskog opravdanja, ona je zahtjev osjećanja potrebe ljubavi, za pravdom, za srećom – koju ovaj svijet nikako ne može dati.“⁸ Rizik je obilježje ljudskoga života. Bez rizika život nema smisla. Rizik opredjeljenja i ludost ljubavi. Rizik opredjeljena za Boga. Bog nas osposobljava ljubav, otkrivajući nam smisao osposobljava za žrtvu, za ljubav. Očima ljubavi koja ne gleda kakav je tko, nego ono bitno, prihvaća čovjeka kao čovjeka. „Za onoga ko je u njoj, ko iz nje motri, ljudi su oslobođeni svega što ih preliće u zamršeno klupko; dobri i zli, pametni i blesavi, lepi i ružni, jedan po jedan postaju stvarni za njega, postaju mu Ti, to jest ispetljani, izdvojeni stoje mu sučelice.“⁹ U prosijeku u svijetu, ljubav je stvarnost koju svi traže, a nitko je ne daje. Sebičnost vlada i ubija smisao ljudskog postojanja. Samo čovjeka koji osposobljen od Boga i zagledan u Krista uspijeva okrznuti ljubav, i nekako je u mrvicama predati drugima. Te ih mrvice mogu pogurati da i sami otkriju beskraj ljubavi, koji nekako spontano sami naslućuju.

„Nesumnjivo, on se zauvijek odrekao moralnih sudova: „zločinac“ je za njega samo čovek za koga se oseća upravo odgovornijim zato što on više nego drugi ima potrebu da bude voljen.“¹⁰ Ljudski život je obilježen traženjem smisla i traženjem ljubavi. Kriminalci i

⁴ Ante Kusić, *Kršćanski egzistencijalizam*, str. 247.

⁵ Ante Kusić, *Kršćanski egzistencijalizam*, str. 247.

⁶ Ante Kusić, *Kršćanski egzistencijalizam*, str. 249.

⁷ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, Teovizija, Zagreb, 2017., str. 72.

⁸ Ante Kusić, *Kršćanski egzistencijalizam*, str. 247.

⁹ Martin Buber, *Ja i Ti*, Rad, Beograd, 1977., str. 15.

¹⁰ Martin Buber, *Ja i Ti*, str. 95.

zločinci uzimaju droge kako bi im pružile osjećaj prihvaćenosti, sigurnosti i ljubavi. Tako da i oni koji najmanje izgledaju da traže ljubav i smisao, najiskrenije traže a da toga možda nisu ni svjesni. Samo Isusovo djelovanje u Evanđelju je bilo najotvorenije onima posljednjima, grešnicima, carinicima i bludnicama. Onima koji su najviše tražili, a najviše bili odbačeni. Tražili su ostvarenje onoga što bi čovjek trebao biti. Tražili su smisao života, a smisao jedino čovjek pronalazi po Kristu u Duhu.

Čovjek kao čovjek je jedan čitavi mali svijet kako bi rekli satri grčki filozofi, jedan mikro-kozmos. Čovjek tako susreće osmi savjeta u sebi, svijet oko sebe i pita se za smisao sve stvarnosti i smisao vlastitog postojanja. Čovjek kao jedinstven i neponovljiv, kao jedan mikro - kozmos u jednom makro - kozmosu, traži smisao. Dok ne uskladi svoj odnos sa sobom i svijetom, to jest dok ne pronađe svoje mjesto u svijetu, svoj smisao on doživljava napetost između sebe i svijeta. Čovjek doživljava dvostruku napetost prema vani, prema svijetu i sukob između sebe i mase, između onoga što je on i onoga kako drugi žive. Između onoga idealnoga, na što ga poziva savjest i onoga što masa živi, to jest onoga kako drugu žive. Čovjek je u napasti da živi kako svijet živi. Druga napetost je između njegovog glasa savjesti koja ga poziva na traženje smisla u Bogu i napast imanjanja, posjedovanja materijalnog svijeta. Umjesto da traži sigurnost u transcendenciji on traži sigurnost u materiji koja nezaustavljivo propada i traži održavanje. To je napetost između imati i biti. „Ta tjeskoba govori da ono što ‘imamo’ (kuća, zdravlje, sposobnosti, znanje) nije ono što mi ‘jesmo’. ‘imati’ još nije ‘biti’ . Ono ‘biti’ - jest naša osobna, slobodna egzistencija. Ona nije neki objekt koji bi se mogao spoznati, ona se može samo iskusiti. Zadatak života je da od onoga što ‘imamo’ sve više preuzimamo za svoju ‘egzistenciju’ za svoje ‘biti’.“¹¹ Čovjek je svestrano stisnut i napadnut u iskoraku prema smislu. Dvije napasti materijalnog i napast oponašanja drugih izazivaju da se čovjek osjeća ugroženo, agresivno ili prazno i izgubljeno. Tako se čovjek kreće između ispunjena i smisla ili ispraznosti i besmisla. „A okomitom dimenzijom se kreće homo patiens (čovjek patnik), čovjek koji ‘ostvaruje trpljenje’ trpljenje, onaj tko čak u patnji ispunjanje smisao i samog sebe ostvaruje. Polovi tu nisu ‘uspjeh’ i ‘neuspjeh’ - nego ‘ispunjenje’ i ‘očaj’. I jedino se pomoću razlike dimenzija može shvatiti da postoji ispunjenje usprkos neuspjehu i, s druge strane, očaj usprkos uspjehu.“¹²

Smisao je stvarnost koja je nezaobilazna u čovjeku životu. Svatko od nas treba imati razlog zašto živjeti, čemu posvetiti svoj život. Svatko treba pronaći vlastiti smisao vlastito

¹¹ Ante Kusić, *Kršćanski egzistencijalizam*, str. 252.

¹² Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, Oko tri u jutro, Zagreb, 1985., str. 89.

mjesto u svijetu, otkriti svoj put koji nužno uključuje i druge. Smisao daje snagu čovjeku da pobjedi nedaće. Smisao čovjeku omogućuje da razumije zašto živi, čemu se nada i na što se može ili koga se može osloniti. Čovjek na putu prema smislu prolazi kroz različite faze ili poglede na sebe i svijet. Počevši od toga da uopće ne razmišlja o smislu, pa kasnije do obrata gdje pod teretom pitanja smisla biježe. Da pomoću odgovornosti uspijeva stati na noge te vidi nekakvi smisao već unutar ovoga svijeta, pa makar privremeni smisao. U konačnici čovjeku je darovan i posljednji smisao. Čovjek može doći do jednog i istinskog smisla u susretu i odnosu s Bogom. Taj susret daje istinski smisao i motiv čovjeku da raste i da se razvija. Daje istinsko razumijevanje sebe i svijeta. To je život u smislu i istini.

1.3. Egzistencijalni vakuum ili besmisao

Gubitak smisla je gubitak temeljnog osjećaja, tko sam to ja? Egzistencijalni vakuum jest besmisao, dezorijentiranost i izgubljenost u svijetu. Tako se čovjek u besmislu, u egzistencijalnom vakuumu osjeća kao da je zalutao u vlastiti život. Polako se i osjeća kao stranac u svijetu jer je sve isprazno i bez značenja. „Svrhovitost je doživljaj nekoga tko nas nosi i vodi kroz život. Suprotno od toga je besmisao, nesposobnost da čovjek nađe svoje mjesto u svijetu, svoje ostvarenje, korist, smisao, svoje ‘zašto’.“¹³

Zavirivanjem u vlastitu nutrinu ulazi u još veću bol i očaj. Jer introspekcijom susreće vlastitu ispraznost. Analize prošlosti ili samoanalize uvode čovjeka u prostor besmisla i patnje, u egocentrične neuroze. Tako analizirajući, čovjek od boli napravi tragediju. Svijest čvrsto vezana za prošlost, za bol, uvodi čovjeka u začarani krug besmisla. Analiza besmisla čovjeka uvodi u još veće ponore besmisla i patnje. „Možemo je predočiti slikom neosvojive tvrđave koja se unutar vlastiti zidina urušava u samoj sebi.“¹⁴

Čovjek racionalizacijom, analizom sebe i prošlosti, pokušava izaći na kraj sa sobom i sa životom, ali tako ide baš suprotnim putem. Takva stanja patnje V. Frankl naziva egzistencijalnim vakuomom ili prazninom. „Čovjek prekida s razvojem svog života, upada u frustracije i besmisao, predaje se depresiji sve do suicida, poput čovjeka koji je otkrio da ima neizlječivu smrtonosnu bolest.“¹⁵ Dojam zbilje i života prožima svojevrsna praznina,

¹³ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 192.

¹⁴ Žarko Paić, Nihilizam i povijest. Što je preostalo od postmoderne?, *Filozofska istraživanja* 42 (2021.) 3. str 489.

¹⁵ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 179.

nezainteresiranost, besmislenost. Takvo stanje prožima čitavog čovjeka, zahvaća njegovu svijest. Sve što čovjek susreće biva besmisleno, prazno. To pogađa čovjeka tako da je on sam sebi besmislen, izgubljen slučaj, ništa mu oko njega nije interesantno, ni posao ni iskustva, doživljaji. Polako, kao da mu više ništa u svijetu ne znači, teret praznine postaje nepodnošljiv, a izlaza kao da nema. Tada čovjek ne živi, nego samo tumara svijetom. Tada pojedinac ne zna što bi sa sobom: veliko i teško pitanje „što sa sobom?“ prati ga gdje god pošao. „Jednom riječju, ne može se pobjeći iz dileme čovječstva“¹⁶

Tako čovjek živi u nemogućnost bijega od sebe i nužnosti sučeljavanja s temeljnim ljudskim pitanjem, pitanjem smisla. „Egzistencijski se vakuum doživljava kao stanje nutarnje dosade. Lako možemo razumjeti Schopenhauerovu izreku da je čovječanstvo očito osuđeno na to da se njiše između dvaju ekstrema – bola i dosade. Zapravo, dosada danas stvara (i svakako psihijatrima zadaje) više problema nego bolovi. I ti problemi postaju sve kobniji, jer sve veća automatizacija dovodi do povećanja dokolice. Nevolja se sastoji u tome što mnogi radni ljudi ne znaju (i neće znati) na što upotrijebiti svoje produženo slobodno radno vrijeme“¹⁷ Dosada i besmisao posebno dolaze do izražaja kod posve nezaposlenih osoba, što rezultira ovisnošću ili suicidom.

Dosada je jedan od uzroka egzistencijalnog vakuuma. Dosada je u egzistencijalnoj filozofiji Karla Jaspersa okarakterizirana kao granična životna situacija koja obuzima čitavog čovjeka. Dosada tako postaje nešto u čemu se čovjek nalazi. Problem dosade nadilazi čovjeka, nema ga u rukama da bi ga mogao riješiti, već biva obuzet dosadom, prazninom, besmislom.

Dosadu tako karakterizira teškoća, vrijeme sporo i teško prolazi. Čovjek biva obuzet dosadom osjeća se bespomoćno zarobljeno, osoba je pogođena zarobljena dosadom, na svim razinama svakoga života. Čovjek tada živi kao muha u staklenici, zarobljen dosadom. Enormna dosada je sastavni dio egzistencijalnog vakuuma te u takvoj situaciji osoba razmišlja što sa sobom? Čovjek je suočen sa pitanjem smisla vlastitog života.

U borbi s besmisлом čovjek utjehu i smisao pokušava ostvariti kroz užitak ili novac. To su neurotična egocentrična stanja jer svaki egoizam se realizira kroz posjedovanje ili uživanje. Dok je osoba zarobljena sobom ne uspijeva izaći iz sebe i nadići besmisao. „A imade raznih masaka krinka pod kojim se krije egzistencijski vakuum. Katkada se frustrirana volja za smisao kompenzira voljom za moć, i to u svom najprimitivnijem obliku – tj. voljom

¹⁶ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., str. 21.

¹⁷ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, Oko tri u jutro, Zagreb, 1978., str. 92.

za novac. U drugim slučajevima, mjesto frustrirane volje za smisao zauzima volja za užitak, pa tako egzistencijska frustracija često svršava u seksualnu kompenzaciju. Stoga se i može primijetiti da seksualni libido preotima mah naročito u egzistencijskom vakuumu.“¹⁸ Osim seksualnih kompenzacija i težnje za posjedovanje i enormne škrtosti. „Paradoks ljudske egzistencije očituje se u činjenici neprestanog stvaranja potrebnih dobara, kulturalne produkcije i korisnih znanstvenih teorija, dok s druge strane, čovjek kao biće nije sposoban ispuniti mogućnost najdublje čežnje ljudskog duha.“¹⁹

Dolazi i do drugih pokušaja da čovjek izađe na kraj s besmisлом pomoću uzimanja droga, alkoholizma problema s kriminalom. Za takav način života imaju opravdanje „da ne žele živjeti život običnog smrtnika.“ Zavaravajući sebe i druge da su posebni, bolji i da siva svakodnevnica nije dostojan života čovjeka. A iza svega je pak pitanje smisla i teret besmisla i nemogućnost prihvaćanja sebe. „Tako se ni rasprostranjene pojave alkoholizma i mladenačkog prestupništva ne bi mogle razumjeti bez egzistencijskog vakuuma. Isto važi i za krize umirovljenika i starijih ljudi.“²⁰

Čovjek suočen s besmisлом osjeća se bezvrijedno, bez pripadnosti identiteta i budućnosti. Iz tog očaja pokušava izići pomalo gradić nekakve lažne identitet. Zarobljen u svome egocentričnom balonu skriva se od besmisla i bez istinskog prihvaćanja sebe i zbilje gradi nekakav vlastiti subjektivni svijet koji lako doživljava krahove i bolne lomove. Pitanje smisla je pitanje identiteta i pripadnost. Čovjek bez identiteta je izgubljen, što je pogotovo prisutno u gradovima. Gdje je pojedinca izgubljen u masi. „Čovjek se osjeća bačen u mrak na milost i nemilost svakakvih mogućnosti.“²¹ Uzroci besmisla mogu biti još i prijelazna životna razdoblja. Poput prelaska iz djetinjstva u adolescenciju.

U svakodnevnica besmisao i praznina dolaze do izražaja tijekom slobodnog vremena, a posebno tijekom praznika, blagdana ili nedjelje. Takve neuroze V. Frankel naziva nedjeljnim neurozama. „Pomislimo, na primjer, na ‘nedjeljnu neurozu’: ljudi su potišteni jer u nedjelju postaju svjesni praznine svog života, koju inače zaglušuju obveze poslovnog tjedna.“²² Postavlja se pitanje koji su uzroci gubitka smisla i osjećaja nutarnje praznine, osmi slobodnog vremena ili prelaza iz jednog životnog razdoblja u drugo?

¹⁸ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 93.

¹⁹ Franjo Mijatović, Ideja čovjeka u filozofiji Josefa Piepera, *Diacovensia* 25 (2017.) 2. str. 387.

²⁰ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 93.

²¹ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 169.

²² Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 92.

Viktor Frankl donosi nam više uzroka, svi imaju temelje u ustrojstvu suvremenog društva te suvremenom shvaćanju čovjeka, kako u psihologiji tako i u antropologiji. Suvremeno društvo je pod velikim utjecajem nihilističke filozofije. V. Frankel čak egzistencijalni vakuum naziva poosobljenim nihilizmom. „Egzistencijski vakuum, koji predstavlja masovnu neurozu našeg vremena, može se opisati kao osobni oblik nihilizma; jer nihilizam se može definirati tvrdnjom da bitak (postojanje) nema smisla.“²³ U nihilizmu čovjek i stvarnost su „oslobođeni“ svake vrijednosti. Sve je isprazno i besmisleno. Tako čovjek može što hoće potpuno slobodan, ali ne zna zašto bih uopće nešto htio, ostaje bez smisla. Nihilizam baca čovjeka u neku vrstu mraka ili izgubljenosti. Tako je čovjekova pozicija u svijetu slična kao da se čovjek nalazi usred mraka u velikom crnom oceanu, bez cilja puta i izlaza. „On se ne može kretati, jer se u mraku nikud ne ide, u mraku možeš stradati, izgubiti put, lutati bez cilja i nade.“²⁴

Nihilizam nudi zamamnu ponudu. Ne trebaš ništa, i možeš što hoćeš. Nihilizam kao i grijeh puno obećaje, malo daje, a sve uzima. Čovjeku je primamljiv jer nudi rasterećenje, ali uvodi u klopku ispraznosti. Tada čovjek može što hoće a, ne zna što bi sa sobom. To je jedna od najraširenijih neuroza u društvu, ta muka plod je nihilizma. „Ono prvo i posljednje znači očuvanje dostojanstva ‘življenja’ pred nihilizmom ovoga doba koje je ostalo bez povijesti i u njoj primjereno dostojnog smisla.“²⁵

Tako društvene neuroze imaju svoj korijen u filozofskim pitanjima, ne toliko u nekakvim emocionalnim ranama. „Sve više i više liječnik danas konfrontiran s psihijatrima: što je život? Što je trpljenje? Doista danas psihijatra pacijenti salijeću ljudskim problemima više nego neurotičkim simptomima. Mnogi koji danas vraćaju k psihijatru bili bi nekoć potražili svećenika, pastora ili rabina – i tako je liječnik konfrontiran više s filozofskim pitanjima nego s emocionalnim konfliktima“²⁶ Danas se društvo i pojedinac na krilima nihilizma gube u lutajući prostranstvima egzistencijalnog vakuuma. Beznadno kucajući na vrata sebičnosti, užitka i posjedovanja. „Čovjek se osjeća izgubljen u svijetu i prirodi. Čini mu se sve bez smisla, izmišljeno bez reda i sumjernosti nekamo prema cilju.“²⁷

Nekada je društvo bilo vođeno od Crkve u duhu prihvaćanja i nošenja križa, žrtve u duhu nesebičnosti. Crkva je čovjeku davala razlog nade, snagu za suočiti se sa životom.

²³ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 107.

²⁴ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 169.

²⁵ Žarko Paić, *Nihilizam i povijest. Što je preostalo od postmoderne?*, str. 511.

²⁶ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 99.

²⁷ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 192.

Čovječanstvo se danas nalazi u sasvim drukčijim duhovnim gibanjima, koje uzimaju maha i uzrokuju društvene neuroze. Osim nihilizma kao uzroka besmisla V Frankl navodi kako čovjek nije kao životinja kojoj instinkt govori što mora. Čovjek je ostao bez tradicije, ne zna što mora i što treba raditi ili činiti, pa ne zna više što sa sobom. „Sigurnost instinkta oduzeta je čovjeku zauvijek: on mora odabrati. Osim toga, čovjek je pretrpio i drugi gubitak u svojem nedavnom razvoju: tradicije, koje su donedavno podržavale njegovo ponašanje, sada naglo slabe. Ne govori mu više instinkt što mora učiniti, i ne govori mu tradicija što treba činiti; pa uskoro neće znati što upravo hoće učiniti.“²⁸ Nihilizam i gubitak tradicije, dovode do izgubljenosti čovjeka. Pesimistična postmoderna situacija i atmosfera u društvu negativno utječu na pojedinca. Dodatni udarac odbacivanja i razbijanja tradicije je razvoj tehnologije. Također osamljenost u gradovima dodatno povećavaju osjećaj besmisla. Tehnologija dovodi do otuđivanja pa se širi osamljenost. Tehnologija također razbija tradiciju svojom brzinom. Ono što je tradicija tisućljećima razvijala to je tehnologija razbila svojom brzinom. Tradicija je u sebi nosila odgovore na temeljna životna pitanja i davala formu životu, no tehnologija ne daje odgovore, samo čovjeka čini ubrzanim, raspršenim, rastresenim. „Tradicijska je čovjeku davala osjećaj sigurnosti, te se on smatrao sigurnim i na pravom mjestu kad se mogao pozvati na tradiciju. Danas vlada upravo suprotan osjećaj. Tradicija se prikazuje kao nešto dotrajalo jučerašnja stvar, a napredak kako pravo obećanje bitka, tako da se čovjek ne nastanjuje u tradiciji, u prošlosti, nego u prostoru napretka i budućnosti.“²⁹

Besmisao ili egzistencijalni vakuum su prisutni u društvu. Uzroci izgubljenosti čovjeka u društvu su, gubitak tradicije, nihilistička filozofija, postmoderni pesimizam. Razvoj tehnologije u omasovljenim velikim gradovima povećava otuđenost i osamljenost pa tako i besmislenost. Gdje je pojedinac bez pripadnosti i identiteta.

1.4. Smisao u logoterapiji

Rješavanje pitanja smisla u Logoterapiji počiva na odgovornosti, a odgovornost na slobodi pojedinca. Preuzimanjem odgovornosti za vlastiti život, čovjek stavlja na sebe teret smisla kojeg treba ostvariti. Taj teret nije nešto što otežava život jer on ima smisao i cilj u budućnost. Tada ima odgovor na pitanje zašto čovjek nosi trete. Taj odgovor zašto daje snagu čovjeku nositi se sa životom. Smisao mu omogućuje da nadiđe prepreke, muke, probleme, da

²⁸ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 99.

²⁹ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 29.

se razvija i raste. „Kad arhitekti žele učvrstiti nesiguran luk, tada će povećati teret kojim se pritišće luk, jer se tako čvršće povezuju elementi luka. Isto tako, ako terapeut želi pojačati duševno zdravlje svog pacijenta, ne treba se ustručavati povećati teret što ga donosi preorijentacija na smisao života.“³⁰ To je osmišljeno djelovanje čovjeka koji je sav usmjeren prema cilju prema smislu. Tako čovjek otvoren smislu i budućnosti lakše se nosi s sadašnjošću. „Ontologijska otvorenost tubitka prema budućnosti u kojoj postoje različite mogućnosti bića temelji su čina nade. Bez nje bi ljudsko biće bilo statično.“³¹

Smisao je u zagledanosti u budućnost u razlogu nade koji daje elan snagu da se čovjek suči s poteškoćama i hrabro i ustrajno gazi prema ostvarenju smisla. „U žarištu logoterapije stoji pretežno budućnost, tj. zadaci i smisao što ih pacijent u svojoj budućnosti treba ispuniti. Istodobno, logoterapija uklanja iz žarišta svijesti sve oblike začaranog kruga i retroaktivne mehanizme (feedback).“³² Smisao čovjeka okuplja, sabire, mobilizira da izađe iz patnje iz zaokupljenosti sobom ili prošlošću. Nasuprot smisla i zagledanosti u budućnost stoji analiza prošlosti i sebe. Analiza besmisla je kontraproduktivna i ne vodi nikamo. „On ne dohvaća smisao, on ne vidi životnu nužnost morala, on nema kulture, nema ideala, ne zna zašto bi trebalo bezuvjetno živjeti.“³³

Čovjeku ponovo treba ponuditi čvrste temelje, pomoći mu da pronađe smisao. Budućnost i odgovornost su dva temeljna stupa ostvarivanja smisla u Logoterapiji. Čovjek motiviran ostvarenjem smisla je u stanju napetosti. To je zdrava napetost. „Čovjeku za zdravlje nije potrebna homeostaza, nego naprotiv stanje težnje i borbe za cilj koji je njega dostojan. Nije mu potrebno oslobođenje od napetosti pod svaku cijenu, nego poziv na cilj koji mu valja ostvariti.“³⁴ Tako čovjek stoji rasset između onoga gdje on je i smisla. To jest napetosti između sebe i budućnosti koju treba ostvariti. Ostvarivanje budućnosti traži napor, ali to ne otežava situaciju već je olakšava. Tada čovjek već participira budućnost, nošen je nadom vizijom, razlogom. „Čovjek je putnik projektiran u temporalnosti između prošlosti i budućnosti, između svog izvora i svog konačnog cilja, usmjeren prema realizaciji mogućnosti.“³⁵ Tako smisao okuplja mobilizira i usmjerava čovjeka prema cilju. Smisao postaje temeljni motiv te osoba postaje sposobna nadići poteškoće i prepirke. Ostvarivanje smisla je koračanje, uzdizanje, uspinjane, bitna je svijest dobitka, očekivanje dobra. „Dok smo

³⁰ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 91.

³¹ Franjo Mijatović, *Ideja čovjeka u filozofiji Josefa Piepera*, str. 391.

³² Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 97.

³³ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 198.

³⁴ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 91.

³⁵ Franjo Mijatović, *Ideja čovjeka u filozofiji Josefa Piepera*, str. 392.

usmjereni jednom i sigurnom cilju mi smo sabrani, koncentrirani, cjeloviti i duhovno zdravi.“³⁶

Smisao nije nešto što čovjek sam izmišlja, smisao nije proizvod subjekta. Smisao je objektivn, njega čovjek otkriva, on se s njim susreće. Čovjek ima slobodu da smisao odbaci ili prihvati. Smisao se mora otkriti, ne može ga se izmisliti. „Jer logos ili ‘smisao’ ne proizlaze iz same pojedinčeve egzistencije, nego radije nešto s čim se njegova egzistencija suočuje. Kada bi smisao što ga čovjek u životu ima ispuniti bio samo izraz njegove osobnosti, ili samo projekcija njegovih želja tada bih smisao odmah izgubio svoj zahtjev i izazovni karakter: ne bi čovjeka pozivao, niti mu nalagao.“³⁷ Smisao treba otkriti svaki pojedinac pojedinačno, nema univerzalnog odgovora koji je smisao. Svako za sebe treba otkriti vlastiti smisao. Traženje smisla zna biti gorko jer čovjek traži, a ne zna što traži, ali zna da mora naći. Logoterapija daje neke osnovne smjernice kako prepoznati smisao vlastitog života. Mogli bi smo reći da logoterapija pomaže pojedincu da ne promaši život. „Čovjek bez jasne svrhe života je patnik čiji dani odlaze bez traga, a u njemu se nastani praznina, nevoljkost, neki čudni nemir iza kojega često vreba samoubojstvo.“³⁸

Početak otkrivanja smisla je u tome da osoba izađe iz egocentričnosti i da se prestane pitati koji je smisao života? Što ja imam od života? Nego jednostavno krene živjeti i odgovarati na zahtjeve života. „Kako svaka životna situacija predstavlja čovjeku upravljen izazov, i postavlja preda nj problem koji njemu valja riješiti, pitanje o smislu života može se zapravo okrenuti. Ne pita čovjek za smisao života, nego život njemu postavlja pitanje na koji on treba odgovoriti. A odgovoriti može životu jedino tako da odgovara za svoj život: odgovoriti životu može tako da bude odgovoran.“³⁹ Tako je odgovornost temelj logoterapije, a odgovornost počiva na slobodi. Sloboda je uvijek duhovna stvarnost. Pitanje smisla nije toliko psihološki problem iako se odražava na psihu. Pitanje smisla zadire u čovjekovu duhovnu dimenziju, čovjek je jedino biće koji se pita za smisao života i smisao patnje, dok je životinja bez duha, bez svijesti, vođena samo instinktom. „Spoznaja i slobodna odluka za djelovanje su osnovni putevi do duhovnog zdravlja.“⁴⁰ Bez djelovanja nema otkrivanja smisla.

Logoterapija pruža svojevrstne upute ili okvire kako ostvariti smisao. Pomoću odgovornosti i aktivnosti čovjeka, a ne razmišljanjem se rješava pitanje smisla. Nije svari u

³⁶ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 311.

³⁷ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 89.

³⁸ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 223.

³⁹ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 94.

⁴⁰ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 283.

tome da si čovjek zada bezbroj obaveza pa da nema vremena misliti. I da besmisao zamijeni rastrošnošću i razbacanošću na tisuće obaveza. Pitanje smisla je pitanje razumijevanja ali i življenja života. U logoterapiji susrećemo okvire ili upute za ostvarivanje smisla u vlastitom životu. „ Po logoterapiji, možemo životni smisao naći na tri kolosijeka: (1) ostvarujući neko djelo; (2) doživljavajući neku vrijednost; (3) trpeći.“⁴¹

Kroz rad čovjek ostvaruje svoju kreativnost, ostvaruje mogućnosti koje čovjeku život nudi i dani mu ne prolaze prazni. Također rad omogućuje čovjeku da se usavršava, kroz rad dobiva potvrdu vlastite vrijedno i sposobnosti. Rad je djelo tijela, duha i uma, kroz rad čovjek ostvaruje svoje vizije. Rad je naporna aktivnost kroz koju čovjek prvenstveno stvara zdravlje.

Drugi način ostvarivanja može biti i pasivan jer doživljava neko dobro, ljepotu prirode umjetničko djelo. Uživa u susretu s osobom, prijateljima. Arthur Schopenhauer, kaže da su dva izlaza iz patnje etika i estetika. Estetika je lijepo koje pogodi, zahvati čovjeka, odmori dušu. Lijepo liječi čovjeka. Ljepota privlači čovjeka, pruža i otkriva smisao. Ljepota odnosa susreta sa drugim. Odnos je i aktivna i pasivna. Jedna on najjačih stvarnosti koju čovjek može doživjeti je susret. Čovjek ne susreće samo ljude on ima mogućnost susresti Boga. Čovjek kao tjelesno, ali i duhovno biće koje u susretu dolazi do posljednjeg smisla, do svojeg izvora i ishodišta.

„Pitanje patnje, krivnje i smrti, nazvane „tragično trojstvo“ ljudske egzistencije, koliko god bile bolne u svome proživljavanju, jesu za Frankla dokaz o čovjekovoj veličini i dostojanstvu.“⁴² Pitanje trpljenja koje naizgled oduzima smisao životu. Na prvu izgleda da je baš trpljenje ono šta razbija smisao. Jer čovjek kada se pati, kada trpi, pita se za smisao? No logoterapija, a i ljudsko iskustvo pokazuju da čak i u patnji i trpljenju čovjek može ostvariti smisao. Kada trpljenje ne bi imalo smisla tada bi svaki život zasigurno bio besmislen. Jer nitko ne može izbjeći patnju. Još je davno Severin Boetie rekao da je najveća sloboda, sloboda stava koju čovjeku nitko ne može oduzeti. Stava i pogleda prema patnji i trpljenju. To nije nikakva subjektivizam jer čovjek zauzima stav prema životnoj situaciji.

Tako svatko može osmisliti i otkriti smisao u vlastitom trpljenju i zdravo biti bolestan. „ Ima situacija u kojima je čovjeku uskraćena mogućnost da smisao ostvaruje radom ili uživanjem života, ali se nikada ne može izbjeći neminovnost patnje. Prihvatajući taj izazov na

⁴¹ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 95.

⁴² Boris Vidović, *Logoterapija i savjet. Uloga savjeti u čovjekovoj potrazi za smislom*, u: *Fenomen savjesti*, Nikola Bižaca, Josip Dukić i Jadranka Garmaz (prir.), Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 203.

hrabro trpljenje, život ima smisla sve do posljednjeg daha. Drugim riječima, smisao života je bezuvjetan - jer uključuje čak i smisao trpljenja.⁴³ Trpljenja i patnje u globalu možemo gledati kao neke škole života, koje nas tjeraju da duboko promišljamo i da tražimo ono istinski vrijedno.

Pitanje prolaznosti života također dovodi u pitanje smisao života. Često se čovjek pita koji je smisao kada sve ionako završava smrću. Trudili se ili ljenčarili, svejedno umiremo. „Mudracu su oči u glavi, a bezumnik luta u tami. Također znam da obojicu stiže ista kob.“ (Job, 2, 14.) Trudiš se, boriš se, opireš se, ali na kraju opet ipak nestaješ, umireš. „Jer trajna spomena nema ni mudru ni bezumniku: obojicu će poslije nekog vremena prekriti zaborav! I, jao, mudrac mora umrijeti kao i bezumnik.“ (Job, 2,16.) Pošto čovjek na kraju života umire, nekako gubi razlog da se trudi, gubi razlog da živi. Uza sve dobro koje čovjek susreće u životu ništa mu ne može pružiti smisao jer sve prolazi. „Često se misli: tko veoma pati, smatrat će svršetak ograničenoga ja poželjnim, a tko svoj život doživljava punim smisla, osjetiti će smrt kao osnovnu prijetnju.“⁴⁴

S druge pak strane, kada život ne bi bio prolazan kada bi se sve iznova vrtjelo u krug. Tek tada ništa ne bi imalo smisla. Tada bi čovjek bio zauvijek zarobljen u vlastitom životu. Sve bi se ponavljalo do iznemoglosti. Neprestano ponavljanje, monotonija i dosada bez kraja. Smisao života je upravo u jedinstvenosti i neponovljivosti života. „Uči ih naime dragocjenosti vremena i izostrava im oko za činjenicu da različite faze života nude šanse koje se samo rijetko ili čak nikada ne vraćaju. Ona ih budi iz letargije. mijenja da život ide uvijek dalje i tako ih upozorava pred opasnošću da prođe prazno, ne iskoriste li se te šanse na vrijeme.“⁴⁵

Prolaznost nas poziva na odgovornost. Kad život ide naprijed, a čovjek ostaje isti ne koristi prilike koje mu život pruža, tada upada u besmisao. Vrijeme je prosjak koji te pita što ćeš napraviti? „Stoga ‘prolaznost’ ne čini našu egzistenciju nimalo besmislenom; ali ‘prolaznost’ utemeljuje našu odgovornost: sve zavisi od našeg shvaćanja naših prolaznih životnih šansi. Čovjek neprestano vrši izbor između gomile prisutnih mogućnosti: koju će od njih osuditi na ne-bitak a koju ostvariti? Kada se izbor zauvijek ostvario, tada je on uistinu besmrtnan ‘trag u pijesku vremena’. Svakoga časa čovjek se treba odlučivati za dobro ili zlo to će biti spomenik njegove egzistencije.“⁴⁶

⁴³ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 98.

⁴⁴ Gerd Haeffner, *Filozofska antropologija*, Naklada breza, Zagreb, 2003., str. 216.

⁴⁵ Gerd Haeffner, *Filozofska antropologija*, str. 217.

⁴⁶ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 101.

Ako čovjek pušta da život prolazi kraj njega, onda postaje frustriran i prazan. Ono što nam nitko ne može oduzeti je ono što smo ostvarili u povijesti u vremenu. „Jer u prošlosti ništa ne propada, nego je u njoj sve skladišteno.“⁴⁷ Tek naporom aktivnošću trdom čovjek se uspinje prema smislu i opire se ruci besmisla koja ga hoće zahvatiti. Svaki dan iznova potrebno je rasti ulagati napor, kako bi čovjek bio živ. Potrebno je iskoristiti vrijeme i prilike što ih susrećemo u životu. „Na zemlji si da ti ruke dobiju žuljeve, da danonoćno razmišljaš, kako postati uspješan i dobar, da vječito iz sebe stvaraš projekt koji se razvija, da stalno nadilaziš trenutke u kojima živiš i gledaš i gledaš u ono što ćeš biti uskoro. Tada život ima puni smisao, tada doživljavaš neizmjernu radost, tada si optimističan i tada sve vodiš prema dobroti, zdravlju i životu.“⁴⁸

Mnogi razmišljaju o smislu i traže da im neko jednostavno kaže što je smisao, da dobiju jednostavna odgovor, instant rješenje, ali takvo jednostavno rješenje ne postoji. Smisao je logička stvarnost, ali ne spada u sferu čiste informacije čistoga znanja, zato nam nitko ne može doći i jednostavno reći koji je smisao. Smisao je složena stvarnost, on je prvenstveno stav koji čovjek zauzima nasuprot objektnih životnih stvarnost. Smisao je jedna vrsta razumijevanja stvarnosti, koja nas pita što ćemo sa sobom, hoćemo li iskoristiti život i bogatstvo života? Za susret s smislom potrebno je živjeti i boriti se. Smisao se ostvaruje kroz aktivnost i rast. No čovjek je biće koje se i pita o posljednjem smislu, a posljednji smisao nadilazi sposobnosti čovjekova razuma. „Tko ne zna zbog čega živjeti, taj potiskuje smrt, a onaj koji poznaje nešto vrijedno toliko da u slučaju potrebe vrijedi za to i život riskirati, taj zna također zbog čega se isplati živjeti.“⁴⁹

1.5.Smisao u teologiji

U svijetu i društvu pitanje smisla, istine, vrijednosti je relativizirano. Takva je situacija s religijskim ili vjerskim istinama, odbacuju se kao zastarjela i besmislen. U centru čovjekova života pretežito je korist, tako čovjek robuje novcu i poslu. „Njegov poziv izuzimanja čovjeka od samo korisnog čini nam se još aktualnijim danas, kada samo ono što donosi financijsku korist i radnu učinkovitost, a osobito statistički dobre gospodarske rezultate, ima prioritet pred

⁴⁷ Viktor E. Frankl, *Zašto se niste ubili?*, str. 101.

⁴⁸ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 78.

⁴⁹ Gerd Haeffner, *Filozofska antropologija*, str. 216-217.

svim drugim čovjekovim djelatnostima.“⁵⁰ Potiskuje se pitanje smisla i čovjek biva egzistencijalno frustriran. Mogli bi smo reći da oni malo pametnija vide da od koristi nema neke koriti pa pate od besmisla i izgubljenosti. Iako mentalitet suvremenog čovjeka odbacuje smisao i vjeru. Čovjek je po naravi žedan Boga, nepopravljivo religiozan moglo bi se reći. Traži odgovore na pitanje smisla svog života i pitanja smisla sve stvarnosti. Suvremeni čovjek opet razmišlja, ako su nestali stari bogovi poput Zeusa je li ima smisla vjerovati u Isusa. Jaki relativizam i racionalizam vladaju u današnjem društvu.

Čovjek ne može pobjeći od svoje narav. Ljudi nekako prihvaćaju i naslućuju da Bog postoji da smisao postoji, ali teško mogu prihvatiti Isusa kao Boga. Deizam je najraširenije shvaćanje Boga u društvu, prisutno i u samih vjernika. Bog ostaje dalek, čovjek nikako ne uspijeva graditi život na povjeruju u Boga. Čovjek bez oslonca u Bogu traži drugi oslonaca, upada u idolopoklonstvo, više nego u nemoral. Vjera se doživljava i shvaća kao nepotreban za život. U društvu vlada uvjerenje da se bez Boga i bez vjere može živjeti, da se ništa u životu bitno ne promjeni. Teologija se shvaća kao nešto što stvarno nikome ne treba i ne pomaže. „Ispovijedanje vjere u trojedinog Boga pretvorilo se u jednu vrstu interne teološke discipline koja se bavi nutarnjom naravi Božjeg bića, daleko od životne stvarnosti, koja nikada nije pobudila istinski interes. Jer, zašto bi bilo za mene od egzistencijalne važnosti, ako znam što se događa u nutrini Božjeg bića?“⁵¹ Danas je najraširenije mišljenje da je Bog izvan bitka, izvan postojanja, Bog koji se ne miješa u ovaj svijet. Bog koji ne drži ovaj svijet, Bog koji nije u odnosu s čovjekom. Tada Bog nije bitan, a još manje Božja nutrina i odnosi u Bogu. U suvremenom društvu vjera nije bitna. Teologija još manje, teologija je nešto sasvim bespotrebno i besmisleno. Takovo shvaćanje nalazimo danas u svijet, Bog je čovjeku postao dalek. A čovjek je ostao bez budućnosti i smisla. Već u logoterapiji smo vidjeli da je nihilizam utjecao na svijet da se riješi smisla, a smisao svijeta čovjek ne može riješiti bez Boga.

Sadržaj i poruka kršćanstva je sasvim drugačija od onoga mentaliteta suverenog čovjeka. U kršćanstvu čovjek ne kleči pred Bogom nego stoji, jedino pred Bogom čovjek je čovjek. Jedino jer Bog postoji čovjek i čovječanstvo imaju smisla. Kršćanstvo nije moral, ni pouka ni poruka, ono je više od toga. Kršćanstvo je prvenstveno u sebi odnos i susret. „Ona je susret s čovjekom Isusom i u tom susretu doživljava smisao svijeta kao osobu.“⁵² Suvremeni čovjek pati od praznine i besmisla prvenstveno zbog otuđenja, zbog individualnosti.

⁵⁰ Franjo Mijatović, *Ideja čovjeka u filozofiji Josefa Piepera*, str. 386.

⁵¹ Gisbert Gershake, *Kratki uvod u vjeru u trojedinog Boga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., str. 7.

⁵² Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 55.

Osamljenost donosi ispraznost. Suvremenom čovjeku, dimenzija ili stvarnost odnosa sasvim je daleka i nepoznata. Mentalitet suvremenog čovjeka poznaje vrijednosti kao što; korist, uspjeh i užitka. Ne poznaje stvarnosti davanja, besplatnosti žrtve i odnosa. Tako Bog koji je odnos u sebi ostaje besmislen i dalek, a čovjek postaje besmislen izgubljen. Tako čovjek zatvoren u svoju sebičnost, čitajući Sv. Pismo doživljava Boga kao neprijatelja jer od njega traži umiranje sebičnosti i otvaranje drugome.

Smisao religije je da čovjeka ponovo poveže sa vlastitim izvorom smisla. „Religioznost i religija dolaze od latinskog glagola religo, religare što znači ponovo vezati što bi značilo da religioznost ide za tim da poveže raskinuti odnos Boga i čovjeka. Tako tumači Augustin. Ciceron smatra da te riječi dolaze od lat. relego, relegere, što znači ponovno čitati te bi značile očitavati molitve, obrede i klanjanje božanstvu.“⁵³ I jedno i drugo tumačenje obuhvaćaju ono šta je religija. U suvremenom subjektivističkom i individualističkom mentalitetu je aktualnije Augustinovo razumijevanje pojma religije. Jer polazi od osobnog i subjektivnih potrebe čovjeka. Dok je obrednost ili ritual na lošem glasu zbog formalizma i Freudovih teorija, o obrednosti kao opsesivno kompulzivnom ponašanju. Postavlja se pitanje je li onda i svemir i priroda opsesivno kompulzivna ako se ponavlja ljeto, jesne zima, proljeće i jutro, dan, noć, večer. Je li priroda obredno uređena ili opsesivno kompulzivna. Kako god bilo čovjek je religiozno biće i ne nalazi smisla i odgovara u prirodi i znanosti, već u Bogu.

Čovjek koji se otuđio od odnosa i postao rob sebičnosti treba ponovo otkriti i povezati se s Bogom koji je u sebi odnos. Kako bi postao čovjekom i oslobodio se besmisla i tumananja po svijetu. „Bog kršćana nije, dakle, neki ‘deistički’ bog, a to znači bog koji daleko od nas krajnje kao osamljena monada u uzvišenoj transcendenciji, nego je to Bog koji nas od samoga početka uveo u suzajedništvo sa samim sobom i koji nas u povijesnom procesu svojeg samotkrivenja sve više i više želi učvrstiti u tom zajedništvu.“⁵⁴ To konkretno znači za čovjeka da mu se Bog raduje da ga prihvaća da ga traži, da nitko od ljudi nije izgubljen i ostavljen. Da Bog ima ljubavi za čovjeka da ničiji život nije slučajan i besmislen. „Bog je jedina osoba u kojoj čovjek nalazi oslonac unatoč svim svojim nedaćama, grijesima, krivicama, bolestima i smrti.“⁵⁵ Ali zašto čovjek ne može primiti tu Božju ljubav otkriti smisao svog života? Gdje je i kako je čovjek ranjen?

⁵³ Tomislav Ivančić, *Hagioterapija u susretu s čovjekom*, Teovizija, Zagreb, 2015., str. 179.

⁵⁴ Gisbert Gershake, *Kratki uvod u vjeru u trojedinog Boga*, str. 20-21.

⁵⁵ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 52.

Zbog kritike metafizike Immanuela Kanta, teologija i svako mišljenje o cjelini stvarnosti i o smislu postaje nepotrebno i suvišno. Jer je po svojoj logici ispravno i razumljivo, ali nije provjerljivo konkretno i znanstveno provjerljivo. „Tako se sve više i više moralo učvrstiti uvjerenje da je čovjek u najboljem slučaju spoznatljivo samo ono što je ponovljivo, ono što može sebi u svako vrijeme iznova dočarati eksperimentom.“⁵⁶ Tako na tragu tog mentaliteta i razmišljanja u suvremenom svijetu je samo ono konkretno i iskustveno priznato i vrijedno. S druge pak strane čovjek je biće u ograničenom svijetu koje teži beskrajnom, bezgraničnom i apsolutnom. Gdje čovjek i kako konkretno može okrznuti beskrajno, cjelovito i apsolutno, a opet osobno? Gdje i kako čovjek može iskusiti i susresti smisao?

Što znači za čovjeka da je Bog u sebi odnos, to jest trojedini Bog? „U kršćanskoj objavi pokazalo se: Bog nije najviša, sama u sebe zatvorena supstancija, jedinstvena, nedohvatljiva, nepokretna monada, nego život koji se priopćava, odnos, *communio*.“⁵⁷ Dakle Bog i čovjek su u svojoj biti bića odnosa, duhovnost jest odnos. Transcendencija u praksi jest odnos. Odnos je temeljna kategorija za čovjekov život. „Čovjek, svaki čovjek je odnos i ima svoj život samo na način odnosa koji imaju svoje autentično ostvarenje u zajedništvu.“⁵⁸ Mogli bi smo reći odnos je smisao čovjekova života. Ukoliko čovjek uspije uskladiti svoje odnose s Bogom, s sobom, s drugima i svijetom. Tada čovjekov život ima smisao. „Orijentiranje prema trojedinom Bogu pokazuje nešto sasvim drugo: biti osoba nije u osamljenosti ega. Nasuprot, u biti osobe spada suodnoso s drugima, a time i taj drugi sam i zajedništvo s njime.“⁵⁹

Biblijski izvještaj o padu čovjek u knjizi Postanaka, otkriva nam kako je narušen izvorni sklad. Te je zlo, grijeh, patnja i bol ušli u sve strukture i dimenzije stvarnosti. Narušen je cjelokupni odnos. „Povijest grijeha jednom je započela i to nam u biti želi reći govor o prvom grijehu. Čovjek nije stvoren u stanju narušenosti svojeg relacijskog bića.“⁶⁰ Narušen je prvo prvi i temeljni odnos između Boga i čovjeka, onda između čovjek a i čovjeka. Odnosi u stvorenoj stvarnosti su narušeni. Smisao čovjeka je ponovni povratka Bogu. U Bogu nisu narušeni odnosi i ne mogu biti. Čovjeka jedino odnos s Bogom može spasiti jedino u odnosu s

⁵⁶ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 40.

⁵⁷ Gisbert Gershake, *Kratki uvod u vjeru u trojedinog Boga*, str. 24.

⁵⁸ Nikola Bižaca, *Osobno i društveno u suvremenom govoru o istočnom grijehu. Elementi jednog mogućeg sustavnog tumačenja istočnog grijeha*, u: *Osobna i društvena dimenzija grijeha*, Nediljko Ante Ančić i Nikola Bižaca (prir.), Split, Crkva u svijetu, 2002., str. 141.

⁵⁹ Gisbert Gershake, *Kratki uvod u vjeru u trojedinog Boga*, str. 45.

⁶⁰ Nikola Bižaca, *Osobno i društveno u suvremenom govoru o istočnom grijehu*, str. 131.

Bogom čovjek ostvaruje vlastiti smisao. Čovjeku je smisao upoznati Boga i vratiti mu se. Posljedica grijeha unosi sebičnost i strah među ljude. Čovjek čovjeka se mora bojat, zbog grijeha. Grijeh je stanje koje vlada ljudima. Čovjek je nemoćan pred grijehom. Grijeh čovjeka odvodi u sebičnost. Nasuprot sebičnosti gdje je čovjek protiv čovjeka je nesebičnost i sebedarje. Jedino istinsko sebedarje je u Bogu. Zato je trojedini Bog za čovjeka strahovito bitan. Nasuprot čovjekove sebičnosti stoji Božja nesebičnost. „Tako onda ‘Jesam’ znači isto što i ‘Tu sam’, ‘Tu sam za vas’; naglašava se Božja prisutnost u Izraelu; njegov se bitak ne tumači kao bitak *u sebi*, nego bitak *za* (drugoga).“⁶¹ Tako čovjek otkriva da je smisao u odnosu u zajedništvu s Bogom. Bog čovjeka osposobljava za zajedništvo. Božanski život je *communio*. Bog živi istinsko zajedništvo. Čovjek nije zbog grijeha nije sposobna prihvatiti sebe kako treba, a kamoli nekoga drugoga. Ono suprotno otuđenosti čovjeka ranjenog grijehom jest sam trojedini Bog. Sklad odnosa u Trojstvu vraća čovjeku nadu i smisao. „Pritom biti-u-sebi i biti-zajedno-s-drugim nisu zapravo suprotnost i ovo dvoje ne isključuje jedno drugo u smislu: što sam ja više ja, to sam o drugima manje ovisan i na njih upućen; ne, ne to dvoje stoji u direktnom proporcionalnom suodnosu; ja sam to više ja sam, što sam za druge više ‘ti’ i s njim više u suodnosu i obratno. Ne trebam se, dakle, bojati, da moje ‘ja’, moje javstvo biva ugroženo ako se upustim u odnose, ako me oni počnu zanimati.“⁶²

Bog za čovjeka je ono što je centar njegovog ili smisao života. Ono nešto ili netko tko čovjeka okupira za što čovjek živi o čemu razmišlja to je čovjeku Bog i smisao. Bog je smisao i centar čovjekova života. Tu je velika opasnost ukoliko čovjekov „bog“ nije stvarni Bog, tada je čovjek izgubljen. Tako su Bog i vjera ključni za čovjekov život i ostvaren smisla čovjeka. Čovjeku treba živi Bog. Čovjek smisao pronalazi u Ocu, Sinu i Duhu Svetomu. Vrhunac toga je uskrsnuće. „Srž kršćanskog čina egzistencije nalazi se u tvrdnji: Bog jest, a to znači da je on stvaran; on je netko tko nas se tiče – on gleda i čuje čovjeka, prilazi mu i ljubi ga, čovjek može primiti njegovu ljubav.“⁶³ Bog je Otac a to znači za netko brine za čovjeka, da čovjek nije slučaj i da ima kome obratiti se. Bog je Otac s srcem majke što nam svjedoči Sv. Pismo.

Čovjek jedino po Isus Kristu otkriva Oca otkriva svoj smisao. Gledati, moliti se, družiti se, osloniti se na Isusa, uči u odnos s njim je jedini put za čovjeka. Svatko na svoj jedinstven način, ali uvijek s Kristom do smisla. Po Isus Kristu dolazimo do Oca i u Duhu čovjek dolazi do iskustva stvarnosti koja nije prazne i besmislena nego ispunjena i osmišljena.

⁶¹ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 101.

⁶² Gisbert Gershake, *Kratki uvod u vjeru u trojedinog Boga*, str. 30.

⁶³ Marin Kajtazi, Veronika Nela Gašpar, Benedikt XVI. O vjeri, razumu i smislu kršćanskog života, *Riječki teološki časopis* 44 (2014.) 2, str. 478.

U kojoj sve ima smisla. Gdje je sasvim jasno, odakle svijet? Odakle ljudi? Kamo sve ide? Jednostavno i spontano je jasno da je sve što postoji dobro i da sve ima smisla.

Grieh je ispraznost i lutanje, a milost je ispunjenost i putovanje, hod prema cilju. Smisao čovjek otkriva kada objektivni spasiteljski događaj u Isusu Kristu; muka, smrt i uskrsnuće postanu naš osobni događaj. Kada čovjek prihvati spasenje koje mu se daruje. Čovjek jednostavno tek u susretu s Bogom otkriva smisao. Objava je smisao čovjeka i sve stvarnosti. Objava je spasiteljski događaj koji se dogodio u povijesti i uvijek se iznova događa u čovjeku. To je događaj susreta. „To je da čovjek iz momenta vrhunskog susreta ne izlazi isti kao što je u njega ušao. Moment susreta nije neki „doživljaj“ koji se budi u senzibilnoj duši i blaženo zaboravlja, već aktivno stanje u kojem se sa čovjekom nešto događa.“⁶⁴ Pitanje smisla je uvijek duboko osobno pitanje, i uvijek je vezano za jedinstvenog čovjek i jedinstvenu situaciju. „Čovjek je cjelina, on je usklađen prema cilju i svrsi života.“⁶⁵ No svaki čovjek ima narav čovjeka, svaki čovjek je biće odnosa. Zato čovjeku nitko ne može doći jednostavno i reći koji je smisao cilj i svrha jer sam smisao nadilazi područje znanja, a vezan je uz odnos, razumijevanje, jedinstvenost i neponovljivost osobe i života. Smisao je kako kaže Martin Buber prisutnost, ne sadržaj. Čovjek treba susresti ili otkriti smisao. „Čovjek prima nešto, i ono što prima nije neki „sadržaj“ nego prisutnost, prisutnost kao snaga.“⁶⁶

Smisao kao osobna stvarnost i jedino u osobnom odnosu s Bogom biva ostvaren. „Njegov smisao ne krije se u, tj. u nekom predmetnom znanju, nego u samim partnerima. Razgovor znači sjedinjenje.“⁶⁷ U susretu čovjek ulazi u duboko zajedništvo i otkriva smisao kroz zajedništvo. Duboku povezanost, neobjašnjivu i darovanu kao sam život što nam je darovan. Martin Buber kaže da čovjek u susretu s Bogom u Obavi Boga otkriva smisao. Objava je kako kaže konstitucija Dei verbum, Božije darivanje samog sebe čovjeku, u tom darivanju samog Boga čovjeku čovjek otkriva spasenje i smisao. U tom susretu u Objavi, čovjek otkriva neporecivi smisao sebe i svijeta. „Ništa, ništa više ne može da bude bez smisla. Pitanje o smislu života se više ne postavlja.“⁶⁸

⁶⁴ Martin Buber, *Ja i Ti*, str. 95.

⁶⁵ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 86.

⁶⁶ Martin Buber, *Ja i Ti*, str. 96.

⁶⁷ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 237.

⁶⁸ Martin Buber, *Ja i Ti*, str. 96.

2. SAVJEST

2.1. Uvod

Pitanje savjesti je bitno jer baš savjest V. Frankl otkriva kao organ smisla, savjet nam upućuje na Boga kaže Ratzinger. Ovdje ćemo obraditi savjest pod vidim onoga kako V. Fankle u logoterapiji vidi savjest i onoga kako se savjest shvaća u teologiji. Savjest sigurno jest organ smisla i sigurno čovjeka upućuje na smisao i pomaže mu prepoznati ga. Ono gdje se teologija i logoterapija razilaze po pitanju savjesti jest to što je u logoterapiji savjest stavljena ispred objektivnih moralnih normi, ona kao organ smisla jedina može procijeniti što je ispravno a što neispravno za pojedinca. Dok je u teologiji savjest ta koja se treba oblikovati i uskladiti s Božjim zakonom V. Fankel kaže da savjet obvezuje čovjeka i da je taj glas, osobni glas transcendencije. Dok u teologiji savjest upućuje na transcendenciju, na Boga. U teologiji je savjest mjesto dijaloga čovjeka i Boga. Tako u prvom dijelu otkrivamo logoterapisku i psihološko shvaćanje savjesti, u dugom dijelu teološko shvaćanje savjesti. Teološki dio donosi ono što Crkveno učiteljstvo kaže, kako se u Bibliji gleda na svijest te jedan povijesni slučaj kao argument da je savjest ranjiva i promjenjiva te da i ona može biti u zabludi.

2.2. Savjest u logoterapiji

Pitanje savjesti je važno ako ne i ključno za logoterapiju. Logoterapija počiva na fenomenima ljudskoga duha kao što su sloboda, odgovornost i savjest. Savjest nije samo ta koja prosuđuje konkretne ljudske čine i njihovu ispravnost. Savjest ima dublju egzistencijalnu dimenziju koja se temelji na intuiciji. „Savjest je središte čovjeka.“⁶⁹ Životinja ima instinkt koji je određuje. Mogli bi smo reći da instinkt, upravlja životinjom. Čovjek posjeduje intuiciju koju može ili ne mora slušati. Savjest i intuicija su usko povezani, savjest i intuicija su kao neka vrsta predosjećaja. Neka vrsta, spontanog shvaćanje života ili životne situacije. Ne samo konkretne situacije nego života u cjelini, je li život ide pravim ili krivim smjerom. „Tako

⁶⁹ Tomislav Ivančić, *Hagioterapija u susretu s čovjekom*, str. 94.

vidimo da je savjest po svojoj biti intuitivna funkcija: da bi se anticipiralo ono što treba činiti, mora to savjest najprije intuirati. U tom smislu savjest (i etos) doista iracionalna i racionalizirati se može jedino naknadno.“⁷⁰ Intuicija kao da nadilazi razum i naslućuje moguće, naslućuje cjelinu budućnost. Tako intuicija potiče razum na razmišljanje na analizu. „U tom smislu možemo reći da je savjest iracionalna ‘alogična’ ili još bolje prelogična. Jer upravo kako postoji predznastveno i prelogično shvaćanje bitka, tako postoji i premoralno shvaćanje vrijednosti, koje – po svojoj biti – prethodi svakom izričitom moralu: postoji naime savjest.“⁷¹ Savjest je poziv u čovjeku koji djeluje spontano. Poslije čovjek analizira i razmišlja te racionalizira na što ga to savjest poziva ili upućuje. Svijest je kao naravni moralni zakon u čovjeku. „Egzistencijalna ‘mučnina’ i besmisao patnje mogu prestati samo ako opet postanemo poslušni glasu savjesti.“⁷²

Savjest i intuicija djeluju spontano, ali dovode čovjeka u pitanje kako će se postaviti prema njima. Čovjek u svojoj slobodi može ušutkati savjest ili surađivati sa savjesti. „Svaka sloboda znači slobodu ‘od nečega’ i slobodu ‘za nešto’. Ono ‘od čega ‘čovjek može biti slobodan jest instinktivnost (njegov ego treba biti slobodan od id); ‘a ono za što ‘ je slobodan jest – odgovornost. Čovjekova sloboda znači dakle biti slobodan ‘od’ instinkta ‘za ‘ odgovornost, za savjest.“⁷³ Savjest je intuitivna ne instinktivna stvarnost. Djeluje intuitivno spontano ali traži čovjekovu suradnju. Intuicija potiče razum na analizu na traženje na otkrivanje. U tom dijalogu razum i svijesti ostvaruje se sloboda, čovjekova sloboda za smisao za odgovornost.

Intuicija, savjest, razum, sloboda su sve fenomeni ljudskoga duha. „Duh je jedna bogata i teško shvatljiva stvarnost.“⁷⁴ Fenomeni kao što su savjest, razum i sloboda su usko povezani jedan s drugim i potiču čovjeka na konkretno djelovanje. Motiviraju ga kroz osjećaje i misli, ugodne ili neugodne zavisno o situaciji i samom ponašanju čovjeka. Čovjeka koji čini zlo savjest kori i postaje neprijatelj sebe samoga. Savjest nas intuitivno upozorava ako činimo zlo da ulazimo u prostore zla i da ugrožavamo vlastiti život. „Bernard Haring, jedan od najvećih katoličkih moralista, kaže da u čovjeku nastaje krik duše kada čovjek zna da treba moralno činiti, a čini suprotno.“⁷⁵

⁷⁰ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 25.

⁷¹ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 24.

⁷² Tomislav Ivančić, *Hagioterapija u susretu s čovjekom*, str. 94.

⁷³ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 38.

⁷⁴ Gerd Haeffner, *Filozofska antropologija*, str. 159.

⁷⁵ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 96.

Tako čovjek na razini savjesti, intuicije postaje ugrožen, uplašen ili pak agresivan i anksiozan ako živi nemoralno. S druge pak strane ako živi pošteno časno čestito u skladu s moralom, poštujući sebe i druge, živi u skladu sa savjesti. Čovjek je siguran, ima budućnost i njegov život ima smisla. Tada čovjek intuitivno, zna da ima budućnost. Ne boji se ljudi ni budućnosti jer živi u skladu s moralom, zakonom upisanim u savjest. „Ne slušati glas savjesti zapravo znači uništavati samog sebe.“⁷⁶

Tako savjest zahvaća ne samo konkretne pojedinačne čine nego život u cjelini. Ona čovjeka ne osuđuje samo kada je nemoralan nego i kada propušta život, kada ne razvija svoje sposobnosti. V. Frankl zato naziva savjest, organ smisla, jer prodire intuitivno u sam smisao čovjeka i njegovog života. „Jer zadaća je savjesti otkriti čovjeku ono ‘jedino potrebno’. To naime ‘jedino’ uvijek je i jedincato. Riječ je o jednokratnoj i osobitoj mogućnosti konkretne osobe u njezinoj konkretnoj situaciji – o onome što je Max Scheler izrazio pojmom ‘situacijskih vrijednosti’“⁷⁷ Tako savjest poziva pojedinca da ostvari svoje mogućnosti. Te mogućnosti na koje upućuje savjest su konkretne i konkretno su vezane uz pojedinca i njegovu jedinstvenu i neponovljivu situaciju. Ispunjajući mogućnosti koje život stavlja pred nas i surađujući s savjesti čovjek ostvaruje svoj smisao. „Ubiti glas savjesti znači ubiti samog sebe.“⁷⁸

Život postavlja čovjeku situacije, mogućnosti prilike i neprilike. Tako je smisao čovjeka vezan uz objektivnu i konkretnu situaciju. Savjest kao organ smisla djeluje intuitivno i spontano zapravo podsvjesno prepoznaje situacije i prilike koje su jedinstvene i neponovljive. Nekada čovjek nije svjestan neponovljivosti i jedinstvenosti života i situacije, ali savjest jest. Savjest pogađa i potiče čovjeka da ne propusti smisao i mogućnost koji mu život objektivno nudi. Savjest ne samo da kori krive postupke nego može da čovjeku pokaže ono buduće što bi trebalo biti. Savjest kao da pred čovjeka postavlja zahtjev. Glas ili zahtjev pogađa čovjek bio sabran ili rastresen, radio ili razmišljao. „Taj ‘zahtjev bitka’ nije dakle nešto zbiljsko, nego samo moguće (no ta mogućnost predstavlja dakako – u višem smislu – opet nužnost).“⁷⁹ Savjest je kao nekakav intuitivni pogled u budućnost. Zbog te usmjerenosti na budućnost savjest je usko vezana s pitanjem smisla. „U tom smislu savjest je, kao

⁷⁶ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 105.

⁷⁷ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 25.

⁷⁸ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 105.

⁷⁹ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 24.

specifično ljudski fenomen, u temelju čovjekovih čina kao sredstvo s pomoću kojeg se čovjek orijentira, prepoznaje i usmjerava u svojoj egzistenciji.“⁸⁰

Savjest za razliku od dugih intuitivnih stvarnosti u čovjeku ima imperativ nužnosti. Dok ljubav ima samo pogled u mogućnost. „Zaista, i ljubav i nutrina; i ona također vidi nešto što ne postoji; no to nije (kao u savjesti) nešto što istom ‘treba postojati’, nego nešto što ‘može postojati’. Ljubav otkriva i vidi vrijednosne mogućnosti na voljenome Ti.“⁸¹ Savjest ima posebno mjesto u čovjekovoj unutarnju strukturi. Savjest je konkretnija od moralnog zakona, od etike. „Na taj način savjest nije samo moralni kriterij koji razlikuje dobro od zla već i aktivni čimbenik u prepoznavanju i ostvarivanju smisla čovjekova života.“⁸² Moralni zakon je univerzalni. Savjest je čovjeku puno bliža, ona je isključivo vezana za pojedinca u kojem djeluje. Savjest ima osobnu dijalošku notu te prolazi zajedno s čovjekom njegov čitavi život. „Život po savjesti uvijek je, naime, apsolutno osoban život u okvirima apsolutno konkretne situacije – s obzirom na ono od čega nam je u našem jednokratnom i jedincatom životu (Daisen) stalo: savjest uvijek uračunava konkretno ‘tu’ (Da) mojeg osobnog bitka (Sein). – Ako se pravilno shvati, nije u ovom izlaganju izneseno ništa protiv ‘moralnog zakona’ nego u prilog savjest.“⁸³ Napetost koja je očita je li za život pojedinaca primarni moralni zakon ili glas savjest. Definitivno je svakome od nas bliži glas savjesti od moralnog zakona.

Prema V. Franklu savjest je intuitivni duhovni glas koji je osoban i vezan za konkretni osobni život pojedinca. Kao konkretan i osoban se ne suprotstavlja moralnom zakonu ali ga nadilazi. Jer konkretnost i neponovljivost života ne može stati u opće norme moralnog zakona. Savjest kao takva prepoznaje osobni smisao konkretnog čovjekovog života i poziva ga na ostvarenje tog smisla. „U prepoznavanju vlastitoga životnoga smisla Frankl vidi fenomen savjesti, kao djelatnu i konkretnu pomoć čovjeku u ostvarenju vlastite egzistencije.“⁸⁴

Porijeklo savjesti, odakle dolazi i pitanje čiji je to glas? Pitanje je koje izaziva vječite prepirke i sasvim različite odgovore. U psihoanalizi savjest je samo psihološki proces ili instinkt koji je nastao pod utjecajem očeva lika ili društva. „U psihologiji nije lako razlučiti pravi pojam savjesti jer će neki psiholozi govoriti o savjesti kao mehanizmu koji izaziva

⁸⁰ Boris Vidović, *Logotrapija i savjest. Uloga savjeti u čovjekovoj potrazi za smislom*, str. 208-209.

⁸¹ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 25.

⁸² Boris Vidović, *Logotrapija i savjest. Uloga savjeti u čovjekovoj potrazi za smislom*, str. 290.

⁸³ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 26-27.

⁸⁴ Boris Vidović, *Logotrapija i savjest. Uloga savjeti u čovjekovoj potrazi za smislom*, str. 203.

osjećaj krivnje ili srama, o nečemu što je sastavni dio moralnog razvoja ili će je pojednostavljeno smatrati glasom roditelja, društva ili društvenih normi.“⁸⁵ Savjest se reducira na psihološki proces ili instinkt. Te tako izaziva konflikt u čovjeku između ega koji predstavlja čovjekovo Ja i super-ega koji predstavlja savjest. Tu je savjest samo plod procesa podsvjesnih u konfliktu sa svijenim procesima. Tako savjest koja poziva na odgovornost postaje samo izvor konflikata. Njezin temeljni poziv na odgovornost postaje upitan. Jer zapravo u psihoanalizi nema odgovornosti. Sve u čovjeku je plod procesa, sve je determinirano i određeno uzročno posljedičnom vezom koja nama nije poznata, jer je na podsvjesnoj razini. Čovjek je samo nakupina procesa s ciljem preživljavanja i razmnožavanja. A savjest izvor konflikata i grešaka u čovjeku. Tako je savjest neka vrsta zakržljalog instinkta. „Što se prve stvarnosti tiče, već smo govorili da se (egzistencijalna) čovjekova odgovornost nikako ne može reducirati na njegovu instinktivnost, i da se ego nikako ne može izvesti od instinktivnosti, te da pojam ‘nagon za Ja’ upravo u sebi proturječna. Instinkti nikada i nikako ne mogu sami sebe potiskivati ili cenzurirati ili sublimirati; i ma koliko mogao – s čisto biološkog gledišta – nagonске energije uložio da se instinktivnost nekako zgazi, ono što tu energiju ulaže ne može biti sama instinktivnost niti nešto od instinktivnosti izvedeno.“⁸⁶ Čovjekovo, Ja je svjesna i slobodna stvarnost te je kao takva duhovna stvarnost. Da je čovjekovo Ja plod nutarnjih instinktivnih procesa onda ne bi mogao čovjek ići protiv tih procesa, već bi organizam radio u skladu sa svojim instinktivnim procesima. Čovjekovo Ja je svjesna, slobodan i duhovna stvarnost koja je u nerazdvojivom jedinstvu s tijelom i psihom. Te je centar Ja u neraskidivom odnosu s čovjekovim osjećajima instinktima i psihofizičkim procesima. A savjest ne može biti plod instinktivnosti ni konstrukt društva jer poziva na odgovornost, a odgovornost počiva na slobodi. Sloboda nas uvijek vodi do Duha. Duh je slobodan, dok je materija determinirana uzročno posljedičnom vezom. Čovjek je ipak koliko toliko slobodan i kao takav duhovan. Savjest je čovjekov duhovni organ unutar te duhovno - psihičke strukture. Tu duhovno psihičku strukturu, Aristotel naziva duhovan duša, jer je čovjek uvijek cjelina jedinstvo duha i tijela. Tako je savjest intuitivna, a ne instinktivna stvarnost koja je u odnosu sa svjesnom i povijesnom stvarnosti čovjeka. U psihoanalizi savjest je izvor konflikata i čisto je psihička stvarnost. Dok je pak savjest u logoterapiji izvor zdravlja, jer prepoznaje smisao. Savjest je organ smisla i nije psihička, stvarnost nego duhovna.

⁸⁵ Ilija Živković, Savjest kao sastavna komponenta psihološkog pristupa moralnom razvoju, u: *Fenomen savjesti*, Nikola Bižaca, Josip Dukić i Jadranka Garmaz (prir.), Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 135.

⁸⁶ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 42.

Fenomen savjesti se u psihološkim teorijama reducira na nekakav materijalni psihički proces. Tako je isto i biheviorističkim teorijama, savjest se oblikuje kroz nagradu i kaznu. „Savjest se u psihološkim promišljanjima, na žalost, često svodila na procese učenja, odnosno na procese operantnog ponašanja i potkrepljenja, držeći da je ono ponašanje koje je poželjno prema društvenim prilikama u kojima osoba raste bivalo potkrepljeno, i na taj način dovodi do usvajanja normi definiranih kao savjest. Time se čovjeka lišava vlastite osobnosti, odnosno onoga što je specifično ljudski fenomen, a to je pitanje smisla, odnosno savjesti.“⁸⁷

Za V. Frankla svijest nije samo osobni duhovni fenomen nego glas transcendencije. Glas svijesti je glas stvoritelja, zato ima dijalošku i obvezujuću ulogu u čovjekovu životu. „Do sada smo uglavnom govorili o onome ‘pred čim’ je čovjek odgovoran, i pritom smo primijetili kako se etičko pitanje promeće u religiozno pitanje. No savjest na transcendenciju ne samo da upućuje nego i iz nje izvire; stoga je ontički i nesvediva (ireducibilna).“⁸⁸ V. Frankl kaže da savjest nije samo organ smisla nego i glas Boga, te je zbog toga ona iznad čovjeka i ne može se izvesti iz njegove psihološke razine. „Iza čovjekova super-ega ne stoji dakle ego nikakav nad-čovjek – nego iza njegove savjesti stoji samo božje Ti; jer nikada i nikako ne bi savjest mogla značiti suverenu zapovijed . . . u granicama imanencije – kada ne bi bila izraz osobne zapovjedi (Du-Wort) iz transcendencije.“⁸⁹ Tako je za Frankla glas svijesti nije samo puki fenomen, ni psihološki ni duhovni. On je duboko osobni, ali ne u smislu zato što je vezan za konkretnu situaciju konkretne osobe, nego je u sebi jest osoba. Te kao osoban ima dijalošku strukturu razgovara s čovjekom. Savjest kaže V. Frankl je Božji glas ili osobni glas neke druge osobe s onu stranu stvarnosti iz transcendencije. „Putem savjesti ljudske osobe ‘glasi se’ (per-sonat) izvan-ljudska instancija. No koja je to instancija ne može se zaključiti. Jedino na temelju problema podrijetla savjesti, odnosno na temelju njenog transcendentalnog izvora. Ipak se može ustvrditi barem jedno: da naime i ta van-ljudska instancija mora nužno biti osobne prirode.“⁹⁰ Tako V. Frankl poima savjest Skoratovski kao glas koji obvezuje čovjeka jer je ili božanski ili anđeoski. „Sva tumačenja izbjegavaju u Sokratovu glasu vidjeti ono o čemu Sokrat govori: Sokrat je sasvim jasan kada je riječ o onome kako je on shvaćao glas. Njegovo je podrijetlo nadljudsko. Sokratovo shvaćanje glasa neodvojivo je od njegova shvaćanja bogova.“⁹¹ Glas svijesti nije samo

⁸⁷ Boris Vidović, *Logotrapija i savjest. Uloga savjeti u čovjekovoj potrazi za smislom*, str. 209.

⁸⁸ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 41.

⁸⁹ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 43.

⁹⁰ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 39.

⁹¹ Ante Vučković, Nijemi glas: tri filozofske interpretacije savjesti, u: *Fenomen savjesti*, Nikola Bižaca, Josip Dukić i Jadranka Garmaz (prir.), Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 17.

nekakva psihološki fenomen oblikovan od društva ili obitelji. Nije ni neki nutarnji etički koji ima svoju ulogu u preživljavanju i socijalizacija. Glas savjesti je u logoterapiji je shvaćen kao organ smisla. On uvodi čovjeka u smisao i ima autoritet jer nadilazi čovjeka. Glas savjesti za V. Frankla nije razgovor sa samim sobom nego je on stvarni dijalog s drugim Ti. Tako je savjest shvaćena kao glas osobe a izvor mu je u transcendenciji. On je nad-ljudski izvora i zato ima autoritet.

Prema V. Franklu, savjest je više od osobnog moralnog principa. Savjest je ta koja je iznad zakona i moralnih normi jer dolazi iz transcendencije. „Rekli smo da je savjest glas transcendencije i da je sam transcendentalna. No nereligiozan čovjek poriče tu transcendentalnost savjesti: i on, naime ‘ima’ savjest, osjeća odgovornost, ali ne traži dalje . . . ni ‘pred čim’ je odgovoran, ni ‘odakle’ mu savjest.“⁹²

Ako je savjest izravno Božji glas ili glas transcendencije. Nije upitno da je čovjek može u svojoj slobodi odbaciti. No pitanje je što je s skrupuloznom savješću, i drugim patološkim oblicima savjesti. Savjest sigurno upućuje na smisao i transcendenciju. No apsolutizirati savjest te tvrditi da Božji glas može biti opasnije nego svesti savjest na puki psihološki fenomen. Jedna i druga krajnost gledanja i shvaćanja savjesti kao samo psihološkog instinktivnog princip ili kao Božji glas su krive. Savjest je sigurno duhovni fenomen jer ga nalazimo isključivo u čovjeka. Savjest je osobna je je vezana za konkretnog pojedinac i njegovu konkretnu životnu situaciju. Savjest omogućuje graditi siguran i dobar život. Upućuje na smisao i transcendenciju. Ne samo da nas poziva da rastemo i da se razvijamo nego upućuje na posljednji smisao na susret s samim Bogom. V. Frankl dobro uviđa tu duboku osobnu stvarnost savjesti gdje pozva pojedinca na izgradnju sebe i svojeg identitet. „Tada će mu život izgledati ne samo opet smislenim, nego će biti imuniziran protiv konformizma i totalitarizma; jer ga jedino budna savjest čini sposobnim ‘za otpor’ . . . da se ne prilagodi konformizmu ili ne savije pod totalitarizmom.“⁹³ Fenomen savjesti je dubok kompleksan i složen. Savjest čovjeka zna dovoditi u konflikt sa samim sobom, sa društvom, sa vrednotama, sa zakonom, sa religijom. S druge pak strane nekada se svijest podloži društvu, ili nekim društvenim autoritetima, novcu, ili religiji. No čovjek bez savjesti ne može. Nekada se čini da baš religija traži da čovjek total razori svoju savjest i umre svojoj volji kako bi ušao u zajedništvo d Bogom. To zna biti bolno. S druge pak strane izgleda da svijest svoj mir može pronaći u transcendenciji u Bogu. Kada se bolje razmotri situacija ili relacija

⁹² Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 40.

⁹³ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 68.

čovjek-savjest. Tada je jasno da čovjek ulazi u konflikte, a savjest je ta koja ga pozva da se vrati na pravi put i da izgladi ispravi konflikte. Savjest ipak kao i čovjek traži svoj oslonca izvan sebe.

2.3. Savjest u teologiji

Savjest je obično interpretirana kao izvor morala. Prosuđivanja dobra i zala. Savjest kao ona koja poziva da činimo dobro, a ne činimo loše. Mogli bi reći da je to uistinu tako, ali problem nastaje kada ljudi počnu razglabati i tražiti što je stvarno loše, a što je stvarno dobro. Tako da sama svijest nema sve odgovore i uvide u ono što je dobro, a što loše. Konkretnost je strašno složena i kompliciranija od apstrakcije. Tako je možda savjest ta koja nastoji sačuvati život pojedinca. Savjest u suradnji s čovjekom traži načina i oslonca kako ostvariti ili sačuvati život pojedinca. No sama savjest po sebi ne može biti temelj istine ni sigurnosti da čovjek neće činiti loše, neće činiti zlo. Često čovjek baš po nalogu savjesti čini ono loše i nemoralno.

Katekizam Katoličke Crkve za svoj temelj govora o savjesti uzima dokumente Drugoga vatikanskog sabora, oslanja se na konstituciju *Gaudium et spes*. Tu je savjest priznata kao najintimnije središte čovjeka u kojem čovjek komunicira s Bogom. Savjest nije posljednji sud nego mjesto komunikacije s Bogom zato ima posebnu važnost. Katekizam smješta savjest unutar čovjekova srca koje je središte čovjeka, a savjest je još intimnija, još dublja, još znakovitija od samoga srca čovjeka koje ima veliko značenje unutar kršćanske antropologije. Savjest je nešto najosobnije, duboko intimno, svojstveno samo čovjeku, ali posljednji sud što je dobro, a što loše, što ispravno a što neispravno, što je moralno, a što nemoralno čovjek pronalazi pomoću svijesti u zajedništvu s Bogom. Bog ima jasan primat, a savjest neizbježnu ulogu. Čovjek bez savjesti ne može do Boga, do sigurnosti, smisla i istine. Katekizam kaže da savjest dijelu kao nešto što je po naravi čovjeku darovano od Boga, a svoj mir i smisao savjest pronalazi u Bogu.

„U dubini savjesti čovjek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje, ali kojem se mora pokoravati i čiji glas – pozivajući ga da ljubi i čini dobro, a izbjegava zlo – kada zatreba, odzvanja u ušima srca: čini ovo, ono izbjegavaj. Čovjek naime ima u srcu od Boga upisan zakon: samo je njegovo dostojanstvo u pokoravanju tom zakonu, i po njemu će on biti suđen. Savjest je najskrovitija jezgra i svetište čovjeka, u kojem on sam s Bogom, čiji mu glas

odjekuje u nutrini.“⁹⁴ Čovjek u svojoj savjesti razgovara sa sobom i traži odgovore na pitanja što je dobro, što loše, što treba činiti. Ali u samom razgovoru sa sobom ne pronalazi odgovore, već ostaje frustriran i zatvoren u sebe. Savjest je ta koja kao i čovjek vapi i pita, ona je u procesu razvoja kao i sam čovjek te upućuje čovjeka na smisao, moral, na nešto više od njega samoga. Ona ga obvezuje ali ona sama nije iznad čovjeka. Čovjek ima slobodu slušati ili je ne slušati. Čovjek može pak podrediti svoju savjest nekome ili nečemu. Čovjekova odgovornost leži u tome čemu podrediti savjest, svojim subjektivnim potrebama, društvu, nadređenima u društvu ili pak objektivnim vrednotama. Gdje pronaći sigurnost? Savjest je čuvarica života. Ona se kako kaže Ratzinger treba razvijati i oblikovati kao jezik, tek kada čovjek iskorači iz subjektivizma, konformizma i oslobodi se nametnutih normi društva te se okrene svojoj temeljnoj potrebi, susretu s Beskonačnim, s Bogom, u kojemu čovjek prepoznaje da je to ono što je tražio. Čovjek biva siguran kada svoju savjest uskladi i odgoji s objektivnim vrednotama i realizira se na pravi način te se njegovo čitavo biće, a ne samo savjest ostvaruju. Samo u odnosu s Bogom čovjek pronalazi sigurno uporište za sud savjet.

„Ali, breme je istine postalo »lako« (Mt 11,30) onoga trenutka kada je Istina došla, uzljubila nas i našu krivnju spalila u ognju svoje ljubavi. Tek kada to iznutra spoznamo i iskusimo, bit ćemo slobodni čuti poruku savjesti radosno i bez straha.“⁹⁵ Biblijski tekstovi su u skladu s onim što nas Crkveno učiteljstvo uči o savjesti. U Bibliji savjest nije posljednja instanca suda ispravnosti i neispravnosti djelovanja. Savjest samo prosuđuje u okvirima ljudske spoznaje i znanja, a posjedni sud je Božji. Tako svijest svoju sigurnost pronalazi u Bogu i Objavi. „Bog je norma, a savjest samo prosudbena moć o (ne)skladu djelovanja s njom.“⁹⁶ Savjest je tako usko vezana uz Božju volju jer prosuđuje ispravnost i moralnost čovjekova djelovanja na temelju Objave i Boga. „Ona nije nipošto samo antropološki pojam, nego teološko-antropološki pojam. Nije pojam za čovjekovu odgovornost samome sebi ili društvu, kao u Grka, nego za odgovornost Bogu, čijim se čovjek priznaje i komu duguje osluh-posluh u smislu dragovoljne pripadnosti.“⁹⁷ Savjest je kanal kroz koji čovjek pokušaje svoju volju uskladiti se s Božjom voljom. Te tako kroz odnos Bogom ostvari smisao vlastitog života.

⁹⁴ Drugi vatikanski koncil, *Gaudium et spes*, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (7. prosinca 1965.), br. 16, u: *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

⁹⁵ Joseph Ratzinger, *O savjesti*, Verbum, Split, 2014., str. 54.

⁹⁶ Marinko Vidović, *Biblijsko poimanje savjesti. (Normirani sudac ljudskog ponašanja)*, u: Fenomen savjesti, Nikola Bižaca, Josip Dukić i Jadranka Garmaz (prir.), Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 105.

⁹⁷ Marinko Vidović, *Biblijsko poimanje savjesti. (Normirani sudac ljudskog ponašanja)*, str.102.

Savjest je grčki pojam, a u Bibliji se može poistovjetiti s pojmom srce. Srce je širi pojam od savjesti, ali su jako bliski i slični. Srce u Bibliji označuje čovjekovo središte. Ono nije samo sentimentalno i afektivno, nego je srce čovjekovo središte koje je voljno, slobodno i svjesno. „Srce je središte događanja u čovjeku.“⁹⁸ U tom središtu se događaju konflikti, bitke, prijepori, ljubav, mržnja ili odluka i pristajanje ili odbacivanje. O tome kako je srce čime je ispunjeno ovisi kakva je čovjek. „Ako je srce „tvrdokorno“, „neobrezano“, „kamenito“, ako ne odgovara na Božje poticaje, ako je daleko od Boga-Jahve, „udareno“ je, „ugrizeno“, „pogođeno“ (1 Sam 24,6.10, 1 Kr 8,38), „spotiče se“ (1 Sam 25,31), jednostavno krivo prosuđuje. Srce je koncentrat čovječstva, jezgra ljudskoga bića, organ čovjekove suodnosnosti prema Bogu, a onda i njegove dogovornosti, koje nema bez te suodnosnosti. Srce je cjelovitost čovjeka, posebno pod vidom njegove svjesne i voljne, dakle duhovne i odgovorne djelatnost.“⁹⁹ Tako nam biblijski tekstovi svjedoče o srcu ili savjesti kao mjestu u kojem se događa odnos Boga i čovjeka. Jednako tako nam svjedoče da srce ili savjest mogu odbaciti Boga. U Bibliji uvijek susrećemo cjelovitog čovjeka koji je slobodan, ali koji je podložan zlu ili emocijama, i dinamici života. „Stoga sav razgovor o savjesti u Bibliji treba smjestiti u okvire što cjelovitije i autentičnije slike o Bogu i čovjeku koju nam pruža Biblija.“¹⁰⁰

Novozavjetni tekstovi se koriste izrazom srce, ali nalazimo negdje pojam savjesti. Savjest susrećemo, pogotovo u Ivana i Pavla. Jednako pokazuju kako srce ili savjest nisu posljednji sud te da je Bog taj koji pruža sigurnost. Biblijska tradicija dobro je svjesna čovjekove grešnosti i izgubljenosti. Tako se i sama savjest treba oblikovati i razvijati. „Savjest, kao i čovjek nije statička, nego dinamički pojam koji prati rast i sazrijevanje osobe.“¹⁰¹ Čovjek je bez Boga izgubljen, a savjest također. Savjest bez Boga dovodi do otupjelosti savjesti ili čovjek upada u ralje samoosude ili upada u idolopoklonstva božanstvima ili kraljevima, moći, novcu. „Tako se sva Biblija predstavlja - i to ne samo u svojim naucima nego nadasve u likovima, zapravo svom svojom cjelinom – kao velika škola ljudske savjesti u njenoj bogodnosnosti i čovjekoodnosnosti.“¹⁰²

Marinko Vidović nam otkriva kao, sv. Ivan u svom evanđelju također otkriva Boga kao spasitelje koji nas oslobađa osude vlastite savjeti. Čovjekovo biće nakon pada je pogođeno krivnjom i osudom. Čovjeku nakon pada je potreban otkupljenja pa tako i

⁹⁸ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 107.

⁹⁹ Marinko Vidović, *Biblijsko poimanje savjesti. (Normirani sudac ljudskog ponašanja)*, str. 101.

¹⁰⁰ Bonaventura Duda, *Savjest u Bibliji, Bogoslovska smotra*, 47 (1977.) 2-3, str. 155.

¹⁰¹ Marinko Vidović, *Biblijsko poimanje savjesti. (Normirani sudac ljudskog ponašanja)*, str. 115.

¹⁰² Bonaventura Duda, *Savjest u Bibliji*, str. 157.

čovjekovoj savjesti. Bog je liječnik savjesti. Oslobađa gorke samoosude savjesti u kojoj ljudi žive. Savjest nas može osuđivati, ali Bog ima posljednju riječ i prema tome treba živjeti. To je vjera u spasenje. Ključan tekst koji nam otkriva odnos čovjekove savjesti i Boga je poslanica 1. Ivanova 19, 21. Gdje nam Sveto pismo otkriva nešto spasonosno za svakoga čovjeka. „Ako nas kori srce naše, Bog je veći od srca našega. On zna sve.“(1. Ivanova 19, 21) Bitno je početi od onoga što nam sv. Ivan donosi o Bogu, a to je „Bog je ljubav“. Te na Ivanovim izvještajima o Isus. Isus nije došao suditi nego spasti čovjeka. Tako da ono što Bog vidi. Vidi i sudi iz ljubavi. Bog nije kao čovjek. „Vjera u takovoga Boga „umiruje savjest“ jer mi ne ovisimo o svjedočanstvu savjeti, nego o Bogu spasitelju, razveselitelju i ozdravitelju. To znači da naš konačan i kompetentan sudac nije savjest, nego dobar milosrdni Bog. Njegova mjerila su drugačija nego mjerila čovjekovoga srca-savjesti.“¹⁰³ Posljednji sud nije sud nego oslobođenje i spasenje, kako čovjeka tako savjesti. Tako vjera već zahvaća život pojedinca i umiruje savjet znajući da ima budućnost iako ga može i vlastita savjet ili srce osuđivati. „Srce dolazi u tijesnu vezu s Božjim duhom (ruah) koji to srce obrađuje, omekšava, čini Bogu srodnim itd.“¹⁰⁴

Zanimljiv je odnos krštenja i savjesti. Krštenje je temelj ili početak kršćanskog života. Sv. Pismo otkriva bogatstvo krštenja i njegovog utjecaja na čovjekovu savjest ili srce. Krštenje kao inicijacija u kršćanstvo možemo gledati kao početak suživota s Bogom ili kao opredjeljenje za život s Bogom, ulazak u zajedništvo s Bogom ili sam susret s Bogom. Krštenje je religiozno iskustvo. Psiholog William James koji se bavio psihologijom religije u svojim je istraživanjima došao do otkrića. Otkrio je da autentično religiozno iskustvo djeluje ozdravljujuće na sve segmente čovjeka, a da ga motivira i omogućuje novu razinu svijesti djelovanja. „Ono je djelo Duha Božjeg što će ga Bog u novim – očito Kristovim – vremenima udahnuti u svoj narod, u svakoga novosaveznika i u sav novosaveznički narod.“¹⁰⁵

Isto tako nalazimo u Svetom Pismu kako je krštenje ozdravlja i čisti čovjekovo srce to jest čovjekovu savjest. „Postala je značajnim pojmom kršćanske antropologije jer se primjerice, u Heb 10, 22 i u 1 Pt 3,21 „dobra savjest“ shvaća kao rezultat čišćenja čovjekove nutrine krštenjem. Budući da krštenje određuje svekoliko ponašanje čovjeka, pojam dobre savjesti ovdje je očito istoznačnica za kršćanski život. Krštenjem se ostvaruje zahvat i u samu savjest čovjeka, koji po tom postaje kršćaninom.“¹⁰⁶ Tako čovjek zdravlje savjesti nalazi u

¹⁰³ Marinko Vidović, *Biblijsko poimanje savjesti. (Normirani sudac ljudskog ponašanja)*, str. 130.

¹⁰⁴ Bonaventura Duda, *Savjest u Bibliji*, str. 158.

¹⁰⁵ Bonaventura Duda, *Savjest u Bibliji*, str. 161.

¹⁰⁶ Marinko Vidović, *Biblijsko poimanje savjesti. (Normirani sudac ljudskog ponašanja)*, str. 127.

Bogu. U svijest više nije pritisnuta krivicom već je nošena, nadom, vjerom i ljubavlju. „Neizvjesnost ljudskog stanja ne može biti eliminirana. Ona može biti samo prevladan participacijom nade.“¹⁰⁷ Čovjekov život više nije obilježen strahom krivicom izgubljenošću nego nadom i smislom. Samo srce i savjest su našli siguran prostor za razvoj čovjeka. Tako se krštenjem smiruje savjest jer donosi nadu, vjeru, ljubav i smisao, čovjek otkriva dobrog Boga. „Ukratko, svi tekstovi novom Savezu usredotočuju se na srce, novo srce – pa onda i na savjest – koje u novosavezniku, točnije u novosaveznicima, stvara sam Božji duh, te oni postaju iznutra srođeni - ‘pre-stvoreni’ i nanovo rođeni – te prisni Bogu.“¹⁰⁸

Krštenje donosi i motive za drugačije djelovanje i ponašanje. Življenje i djelovanje iz vjere. „Očišćena savjest je, Pavlovim rječnikom rečeno, opravdanje, odnosno preduvjet ostvarivanja svih potencijala kršćanske egzistencije, propium kršćanskog morala u kontekstu vjere.“¹⁰⁹

Vidjeli smo da u biblijskoj misli savjest ili srce čovjeka je nekakva ljudska sposobnost procjenjivanja moralnog dobra i zala. Ona u sebi nema samostojnost niti sama u sebi sadrži znanje nego je dijaloška i upućena je na Boga kao izvor znanja, normi i spasenja. Savjet je dijaloška, čovjeka upućuje na Boga. A savjeta kao i čovjek vapi za spasenjem. Savjest u susretu i odnosu s Bogom pronalazi smisao mir i spasenje.

Savjest ima posebno mjesto u čovjekovu životu. Savjest pronalazi smisao i oslonca života. Savjest je usmjerena na temelj i cilj života. Iz savjesti čovjek prosuđuje konkretne situacije. Knjiga Postanka nam govori o padu čovjeka. Nakon pada čovjek je ranjen i izgubljen, u potrazi za sobom i Bogom. Kao što je čovjek ranjen i izgubljen nakon pada, tako je savjet izgubljen i ranjen. Savjest ne može biti posljednji sud o ispravnosti djelovanja čovjeka. Savjest treba graditi i liječiti kao i čovjeka. Savjest je nekakva subjektivan filter, objektivnih moralnih normi i objektivnih životnih zahtjeva.

Savjest nema posljednju riječ po pitanju moralnoga suda, kako nas naučava Crkva i Biblija, pokazuje nam povijesni slučaj Eichmann. Eichmann je bio jedan od najodgovornijih ljudi u Hitlerovu režimu za rješavanje pitanja „konačnog rješenja“. Ante Vučković na temelju onoga što Hannah Arendt donosi o Eichmannova suđenju. Pokazuje kako baš savjest koja bi trebala biti uporište protiv zla postaje mjesto iz kojeg zlo može djelovati. Imati savjest ne znači biti moralan, nego da savjest treba odgajati i oblikovati u skladu s istinom kako bi bila

¹⁰⁷ Franjo Mijatović, *Ideja čovjeka u filozofiji Josefa Piepera*, str. 390.

¹⁰⁸ Bonaventura Duda, *Savjest u Bibliji*, str. 162.

¹⁰⁹ Marinko Vidović, *Biblijsko poimanje savjesti. (Normirani sudac ljudskog ponašanja)*, str. 129.

zdrava i funkcionalan. „Što se događa kada netko ima svijest, a čini krajnje zlo? To je u slučaju s Eichmannom. On nije primjer čovjeka bez savjesti. Upravo suprotno! On je primjer nekoga tko ima savjest, ali ga ona uopće nije spriječila da sudjeluje u ubojstvu milijuna ljudi.“¹¹⁰ Opasnost je u tome što je jedan režim posto temelj ljudskih života. Tako je Eichmann postao vjeran i poslušan totalitarnom režimu, religioznim rječnikom pao je u idolopoklonstvo. Filozofskim rječnikom apsolutizirao je ograničeno. U psihologiji susrećemo zanimljivu teoriju uloga gdje čovjek nesvjesno igra ulogu koju je naučio igrati. Eichmann je samo radio ono što je naučio raditi, radio je svoj posao, igrao ulogu koju je naučio igrati. Sve u svemu, svoju svijest je podložio zakonu kao legalnom i ispravnom, ali taj zakon ili sistem je u svojoj biti neispravnom i nemoralnom. „Tko je zatvoren u svoju subjektivnost, vrlo subjektivno će otvoriti vrata svakom glasu koji mu zvuči dovoljno sugestivno.“¹¹¹ Samo što Eichmann, nije bio jedini. Europa je naglo ušla u nekakvo stanje zla gdje je zlo bilo normalno. Oni pojmovi kao što su: postupanje po zakonu, vjernost, domoljublje i poslušnost, koji su ljudi inače shvaćali i susretali kao dobri moralni i poželjni najedanput su se okrenuli i bili u službi zla. Ljudi su se prilagodili, uglavnom nisu znali što i kako dalje. U toj nesigurnosti su se prilagodili možda i nesvjesno, prilagodili se zlu. Savjest se samo prilagodila. Ljude je mučio strah za vlastiti život, ali ne i krivnja, savjest je bila ta koja kao da je poticala na zlo. „Preuzimanje vlasti nacionalista u Njemačkoj obilježava lom morala, pri čemu se najveće pitanje ne odnosi na skupinu ljudi koji su bili spremni na zločine, nego na većinu koja je u normalnom svakodnevnom životu, na različite načine, pristala na taj lom, a da prije toga nikad nije ni sanjala da bi mogla podržati lom morala.“¹¹² Čovjek u prosjeku u svojoj svakodnevnicu živi u rutini, ne promišljeno po navici. Ne imajući vremena za razmišljanje o bitnim stvarima. Kada čovjeka pogodi nekakvo zlo najčešće se ne snađe ili se prilagodi zbog preživljavanja. Čovjek je po naravi sklon ići lakšim putem ili linijom manjeg otpora, samo da život ide naprijed pa makar i u krivome smjeru. Tako čovjek mogli bi smo reći ide mirno krivim putem.

„Jedan put jer sam prekršio određenu zapovijed, na primjer „Ne ubij!“ . No isti osjećaji krivnje mogu se javiti i ako nisam odgovorio sasvim suprotnoj zapovjedi: „Ubij!“, u svakom slučaju sam u međuvremenu pristao na novi moral i već navikao ubijati. Drugim

¹¹⁰ Ante Vučković, *Nijemi glas: tri filozofske interpretacije savjesti*, str. 28.

¹¹¹ Ante Vučković, *O savjesti, Crkva u svijetu*, 46 (2011.) 2, str. 142.

¹¹² Ante Vučković, *Nijemi glas: tri filozofske interpretacije savjesti*, str. 26.

riječima, ovi osjećaji govore nešto o mom prilagođavanju ili neprilagođavanju, a ne o moralu.“¹¹³ Sama savjest ne može biti garancija čuvanja svijeta i ljudi od zla.

Prvo, čovjek treba htjeti imati savjest i s njom surađivati. „Htjeti imati savjest, znači odlučiti se biti joj poslušan. Drugim riječima, najprije se moram odlučiti za savjest, za poslušnost njezinu glasu, a tek onda ona može funkcionirati.“¹¹⁴ Drugo, čovjek je kompleksno duhovno tjelesno biće, sa svim svojim sposobnostima treba prepoznati nekoga ili nešto kao temeljno dobro i za to se opredijeliti. Tako čovjek ima um, razum, savjest, svijest, intuiciju, osjećaje ima i instinkte. Čovjek je jedna složena cjelina, čovjek je osoba. Gdje sama savjest sa svojim nekim intuitivnim i uređenim principima ne garantira, sigurnost i moralnu ispravnost. Savjest bez suradnje sa svim čovjekovim sposobnosti i iskustvima drugih ljudi lako dolazi u zabludu. „Čovjekova usmjerenost na cilj opisana kao blaženstvo ne implicira nužno uspjeh.“¹¹⁵ Čovjekov život traži rizik opredijeljena za kojega unaprijed ne može biti siguran da nije zabluda. Savjest je ta koja nas upućuje na fundamentalno opredjeljenje, da se odlučim za taljeno dobro iz kojega ćem o prosuđivati sebe i stvarnost. To je vapaj za smislom i cilijom života, koji je izražen u čovjekovoj savjesti a obilježen rizikom promašaja.

„Hannah Arendt misli zlo drukčije od klasične filozofske misli. I ona misli drukčiju savjest. Ne nijeće da postoji savjest kao glas koji pojedinca opominje da ne čini nešto ili ga nuka da čini nešto. Ona nijeće nešto drugo. Hannah Arendt nijeće univerzalnost savjesti kao organa kojim čovjek prepoznaje univerzalno dobro i zlo.“¹¹⁶ Hannah Arendt, u ovom slučaju Eichmann nas upućuje ono bitno povezanosti subjektivne savjesti i objektivne istine. Savjest može biti izguljena kao i čovjek. Čovjek nema uvida u Istinu on je svim silama treba tražiti da bi se na nju mogao osloniti. Tako i savjet traži oslonac. „Potrebno je, međutim, svoj život oblikovati iz odnosa s Bogom. Tek tada i savjest postaje kanal njegova glasa. Bog se ne nameće, ali otvara prostor za mogući odnos u slobodi.“¹¹⁷ Savjest kao čuvarica života zna biti prilagodljiva. Savjest se zna osloniti se na krivi oslonac. Biti u zabludi, na koju je čovjek više-manje svjesno ili nesvjesno pristao bez velikog razmišljanja. „Hannah više nema povjerenja u savjest. Povjerenje je nestalo jer se pokazalo da savjest nije bila dobra obrana protiv prilagođavanja totalitarnom režimu, jer se mogla pretvoriti u organ kroz koji nije govorio Bog, nego partija okruženje, Man, čovječnost i jer se zbog toga moglo dogoditi da netko ima

¹¹³ Ante Vučković, *Nijemi glas: tri filozofske interpretacije savjesti*, str. 36.

¹¹⁴ Ante Vučković, *O savjesti*, str. 141.

¹¹⁵ Franjo Mijatović, *Ideja čovjeka u filozofiji Josefa Piepera*, str. 389.

¹¹⁶ Ante Vučković, *Nijemi glas: tri filozofske interpretacije savjesti*, str. 33.

¹¹⁷ Ante Vučković, *O savjesti*, str. 142.

savjest i da sudjeluje u najvećim zločinima.“¹¹⁸ Srž problema pitanja savjesti je kome savjest vjeruje? Savjest je konstruirana kao i čovjek, u njoj čovjek nije samo u dijalogu sa sobom nego svoju savjest usklađuje i prilagođava onomu komu vjeruje. „No, pitanje savjesti će u svoj svojoj oštini izići na vidjelo već i pred pitanjima šutljive većine u Njemačkoj koja je nijemo i bez grižnje savjesti pristala na Hitlerove zločine. Savjest im nije bila prepreka. Savjest im nije prigovarala.“¹¹⁹ Savjest zna da čovjek sam ne može opstati, ona traži dijalog suradnju oslonac, savjest traži oslonac izvan čovjeka. Čovjek je biće odnosa i otvaranje drugome je sastavni dio čovjekova života i razvoja. No temeljno je pitanje je, kome se otvoriti? Na koga se osloniti? Gdje je istina? „Eichmann je imao savjest, ali je njeno funkcioniranje bilo podređeno posluhu Führeru i predrasudama.“¹²⁰

Ante Vučković nam na temelju onoga što Hannah Arendt iznosi o suđenju u slučaju Eichmann, pokazuje veliku istinu o čovjeku i savjesti. Savjest se prilagođava, oblikuje ovisno o istini ili onome što smatra dobrim. Tako se svijest uglavnom u sebi oslanja na autoritete bili ono politički ili religiozni. Također savjest zna svoj oslonac tražiti u društvu i oslanjati se na ono kako drugi rade.¹²¹

Složenost problema savjesti, nas upućuje na opasnost odbacivanja savjesti, ali i opasnost apsolutiziranja savjesti. Savjest sigurno traži istinu i smisao ali je ne posjeduje. Savjest je kao i čovjek dijaloška ona je otvorena drugosti i drugome. „Čovjek ne zna da li je i, ako jest, koliko je nepravedan, osim ako se izloži mjerilu izvan sebe samoga.“¹²²

Slučaj Eichman kako nam pokazuje Ante Vučković o izgubljenost ljudi u drugom svjetskom ratu, upućuju nas na ispravnost biblijskog poimanja savjesti i onoga što Crkva naučava. Nauk Crkve nije nikakvi totalitarizam i ideologija ako se stavlja iznad savjesti, već se temelji na istini o savjesti Bogu i čovjeku.

¹¹⁸ Ante Vučković, *Nijemi glas: tri filozofske interpretacije savjesti*, str. 35.

¹¹⁹ Ante Vučković, *O savjesti*, str. 142.

¹²⁰ Ante Vučković, *Nijemi glas: tri filozofske interpretacije savjesti*, str. 31.

¹²¹ Usp. Ante Vučković, *Nijemi glas: tri filozofske interpretacije savjesti*, str. 39.

¹²² Ante Vučković, *O savjesti*, str. 139.

3. POSLJEDNJI SMISAO

3.1. Vjera, nada i smisao

U logoterapiji se susrećemo s egzistencijalnim pitanjem smisla čovjekova života. U tom putu traženja smisla čovjek prolazi kroz različite faze. Savjest je organ smisla koji čovjeka neprestano poziva na tražnje smisla. Savjest se ne može smiriti ukoliko ne riješi ono temeljno pitanje, a to je pitanje posljednjeg smisla čovjeka. Tako se kod V. Frankla susrećemo s pojmovima kao što su nad-smisao ili posljednji smisao. Posljednji smisao i dan-smisao su neizbježni za čovjeka. Ta pitanja nadilaze područje psihologije. Nad-smisao ili posljednji smisao nadilazi sve čovjekove metode i pokušaje da ih čovjek odgonetane, razumije i ostvari. Nad-smisao nadilazi razum ali nije protivan razumu. Pitanje posljednjeg smisla nadilazi samoga čovjeka u potpunosti. Tu je čovjek osuđen na vjerovati u postojanje nad-smisla ili ne vjerovati, i biti totalno izgubljen. Biti izgubljen je pakao, čovjek je biće koje mora imati smisao i budućnost da bi opstao.

Tu se susrećemo s vjerom. Smisao i vjera, su nerazdvojeni u konačnici. „Tu prestaje znanje, a riječ ima vjera! Ako logoterapija na takav način shvaća fenomen vjere – ne kao vjeru u Boga, nego kao vjeru u smisao, tada je svima opravdano da se ona zanima i bavi ne samo ‘voljom za smisao’ nego i voljom za posljednjim smislom, za nad-smislom . . . a religiozna je vjera na kraju krajeva nadsmisao: ‘Vjerovati u Boga znači uviđati da život ima svoj smisao’ (Ludwig Wittgenstein, *Tagebücher* 1914-1916).“¹²³ Za imati smisao potreban je vjera jer čovjek živi u stvarnosti ili postojanju, koje ga nadilazi. U stvarnosti koja nam u konačnici nikada u potpunosti neće biti razumljiva. Samo postojanje ili bitak kako ga filozofi nazivaju, upućuje na smisao, jer je osmišljeno, ima svoje zakone i svoju logiku, svoj red svoj smisao. Taj smisao i red u postojanju nas upućuje na to sav stvarnost ima smisla i da u konačnici sve ima svoj temelj u apsolutnom temelju koji je osoba koji se sve smišljeno i dobro stvorio. No takav pristup životu je razumljiv ali traži i vjeru da uistinu to tako jest. „Ako je pak tako, onda razumijevanje ne samo da ne proturječi vjeri, već predstavlja njezinu najintimniju osobitost.“¹²⁴

¹²³ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 92.

¹²⁴ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 53.

Prema Gabrielu Marcelu, svi mi živimo u otajstvu Bitka. Kojega ne možemo razumjeti jer nas nadilazi. Otajstvo bitka, nadilazi razum, ali je ipak čovjeku dostupno pomoću intuicije. Tako je bitak otajstven on nas prožima i nadilazi. Čovjek ga naslućuje, ali ne razumije do kraja. Nešto slično kao vjera u nad- smisao u V. Frankla. Nad smisao bi mogli nazvati „otajstvo smisla“. Povjerenje da život ima smisla kada ga mi i ne razumijemo ili ne naslućujemo. „ Mi ‘živimo’ u bitku, u misteriju i diskurzivni razum nema što tu reći. Participacija na bitku svijeta izvršena je pomoću osjetilne spoznaje, pomoću onoga ‘biti – u tijelu’ ili ‘inkarnacije’.“¹²⁵ Kako sama znanost tako i sam čovjek, susreću se s svojim granicama u spoznaji. Za živjeti život potrebno je vjerovati. Vjerujući čovjek naslućuje smisao i stvarnost postaje smisljena i razumljiva, više nije slučajni besmislena i prazna.

Vidjeli smo što sam Wittgenstein kaže o smislu i Bogu, Kako život ima smisla samo zato što postoji Bog. On polazi od Boga deduktivnom metodom, dok je suvremenom čovjeku, interesantnija induktivna metoda, od svijeta od života prema gore prema istinitom i općenitom., Doduše, na obrat Wittgensteinove teze već se netko odvažio, i to Albert Einstein: ‘Naći odgovor na pitanje o smislu života – znači biti religiozan.’“¹²⁶ Albert polazi od traženja pitanja pa do pronalaska smisla u susretu s Stvoriteljem.

To što nad- smisao nadilazi čovjeka nije problem za čovjek već temelj njegova života i temelj vjere u nad-smisao, posljednji smisao ili otajstvo smisla. „On za da je ta budućnost više od onoga što može on sam učiniti. Zna da postoji smisao koji on uopće nije kadar uništiti.“¹²⁷ Smisao je stvarnost koja čovjeka nailazi i kao takva čovjek ga ne može uništi, smisao je bezuvjetan samo ga čovjek treba otkriti. Smisao je istinit. „No takav smisao, da bi uopće o njemu moglo biti govora, nedvojbeno jest nešto što jest nešto što ne može naprosto dekretom nastati, nego nešto što već postoji, prije nego ga tražimo.“¹²⁸ Da bi čovjek došao od smisla, potrebno je vjerovati. Vjerom čovjek otkriva smisao koji postoji koji je istinit, otkriva smisao koji postoji, ali je čovjeku do tada bio skriven i nepoznat. Čovjek bez smisla ne može živjeti. Pitanje vjere je ključ smisla, čovjek se privremeno može zadovoljiti ostvarivanjem nekih projekata u svijetu, ali u konačnici on zna u svojoj savjeti da „da to nije to“.

Čovjek je biće koje jednostavno bez smisla i bez budućnosti ne može živjeti. „Jer, uistinu: čovjek ne živi samo od kruha tvorivosti; on kao *čovjek*, tj. upravo u istinitosti svoje ljudskosti, živi od riječi, od ljubavi, od smisla. Smisao je onaj kruh u kojem čovjek opstoji u

¹²⁵ Ante Kusić, *Kršćanski egzistencijalizam*, str. 252.

¹²⁶ Viktor E. Frankl, *Bog podsvijesti*, str. 92.

¹²⁷ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 335.

¹²⁸ Gerd Haeffner, *Filozofska antropologija*, 2003., str. 217.

svojoj istinskoj ljudskosti.“¹²⁹ Već smo vidjeli da je čovjek kao duhovno biće, biće koje traži smisao i da taj smisao je duhovna stvarnost. Čovjek u svojem duhu sagledava moguću budućnost i na temelju toga vrednuje sebe i svoju sadašnjost. Budućnost je toliko bitna. Čovjek kad shvati da je ostao bez budućnosti, od straha ne zna što će sa sobom. „Čim pomisliš da nećeš uspjeti na ispitu, već si postao zao i ne možeš učiti kako treba.“¹³⁰ Čovjek kada nema budućnost je obeshrabren bez motiva i snage, živi slomljeni krila i ne može napraviti čak ni ono šta može. Smisao i budućnost su pokretači čovjeka. Bez smisla i budućnosti čovjek je izgubljen, samo tumara kroz život. „I obratno: čovjek je biće koje živi u budućnosti, biće koje, u neprekidnoj egzistencijalnoj brizi za svoj bitak, prerasta raspoloživi čas. Ne bi više moglo egzistirati kad bi najednom shvatilo da je bez budućnosti.“¹³¹ Čovjek bez budućnosti je čovjek bez motiva, sav raspršen. Čovjek bez budućnosti i smisla je kao razbijeno zrcalo raspršen u stotine komadića sav razbacan i nesposoban da živi. Kada čovjek otkrije smisao cilj i budućnost on se ponovo okupu sabere i bude cjelovit.

Pitanje budućnosti, pitanje patnje, smrti su graničan pitanja ljudskog života. Čovjek na ta pitanja ne može odgovoriti vlastitim snagama, vlastitim razumom. „Činjenica je kako kaže Dietrich Bonhoeffer, da je čovjek sa svime izašao na kraj samo ne sa samim sobom, da postoji netko jači od čovjeka koji s čovjekom ipak izlazi na kraj i sredi sve u svijetu.“¹³²

Vjera je jedina ona koja pruža istinski smisao. „Kršćanski vjerovati znači povjeriti se smislu koji nosi mene i svijet, uzeti ga kao čvrsti temelj na kojem mogu bez straha stajati.“¹³³ Vjera je pogled u budućnost, koji čovjeku daje sagne već sada čvrsto stajati na nogama. Vjera omogućuje čovjeku da ima osmišljen život koji istinski ima smisla. „Samo ako je tome tako, život se misaonom biću isplati – ne kao da bi zemaljski život bio opravdan uopće tek u nekom drugom životu, koji si predstavljamo kao budući život i onostrani život – nego zacijelo tako da bi ovozemni život bio odviše lak kad u sebi samu ne bi imao neku vječnu dimenziju, koju prenosi dalje kao napetost zemaljskog života.“¹³⁴ Vjera istinski pokazuje koja je budućnost čovjeka, ali vjera nije samo budućnost i onostranost ona otkriva istinski smisao ovoga života ove stvarnosti. Vjera pruža smisao koji se već sada živi. „I treće: taj smisao nije smisao nekog „drugog života“, već smisao ovog, našeg života. Ne smisao neke „onostranosti“ nego smisao

¹²⁹ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 48-49.

¹³⁰ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 74.

¹³¹ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 222.

¹³² Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 53.

¹³³ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 49.

¹³⁴ Gerd Haeffner, *Filozofska antropologija*, str. 218.

ovog, našeg sveta. U ovom životu, u ovom svetu, on hoće da ga obistinjujemo.“¹³⁵ Vjera je konkretna stvarnost koja čovjeku daje smisao izvlači ga iz izgubljenosti iz raspršenosti uvodi usmjerenost, cjelovitost i sigurnost. „Ako ne vjeruješ, tada gubiš snage u sebi, tada postaješ nemoćan i plijen zla.“¹³⁶ No smisao koji pruža vjera je duhovna stvarnost. I kao duhovna stvarnost se može vidjeti u životi čovjeka ali se ne može staviti u okvire znanosti kao neke druge stvari. Kao što nalazimo fenomen ljudskog duha kod čovjeka kao što su: svijest, razum, moral i kreativnost Ti fenomeni ljudskog duha se konkretiziraju kroz ljudsko djelovanje ali izmiču znanstvenim metodama. Tako je i sa smislom on se očituje i konkretizira u životu svakoga pojedinca, ali u konačnici izmiče znanstvenom području. Što znači da je istinit i očit, ali nadilazi područje provjerljivog znaju, spada su dimenziju duha, razumijevanja i vjere. Istinski smisao je nad-smisao. „Taj smisao može da se primi, ali ne može da bude empirijski saznat. Ne može da bude empirijski saznat, ali može da bude izvršavan, i to je ono što bi on htio od nas.“¹³⁷ Smisao je kao duhovna stvarnost istinski samo dostupan ljudskom duhu. Ali kao duhovna stvarnost nije subjektivan stvarnost već objektivna istinita stvarnost. Vjera pruža istinski smisao kada jedan povijesni objektivni događaj spasenja, postane naš osobni događaj spasenja. Kada ono što se dogodilo u Isus Kristu se dogodi u čovjeku. Zajedništvo Boga i čovjeka. Vjera je naći „ono nešto“ dobro u mraku života. „Bili smo mrtvi, zato je Isus morao dići da nas oživi. Mrtvac ne može sebe spasiti i oživjeti.“¹³⁸

Smisao je duboko osobna stvarnost. Kada čovjek prijeđe iz otajstva bezakonja u otajstvo vjere. Kad čovjek uđe u cjelovitost u spasenje, u zajedništvo s Bogom, tada otkriva smisao pomoću vjere. Tada smisao živi u čovjeku, i motivira ga da vrednuje stvarnost drugačije, da živi drugačije, da živi novim životom. Vjera otkriva budućnost i sadašnjost. Ne na razini informacija nego na razini svijesti, prisutnosti i smisla na intuitivnoj razni koja se ne protivi razumu. „A tko bude pio vode koju ću mu ja dati, ne, neće ožednjati nikada: voda koju ću mu ja dati postat će u njemu izvorom vode koja struji u život vječni.“ (Ivan 4, 14)

Što je to vjera i u kakovom je ona odnosu s smislom? Kako pruža čovjeku temelj života i cilj života, kako vjera čovjeku pomaže odgovoriti na temeljno pitanje, zašto živim? U Bibliji u poslanici Hebrejima piše „Vjera je već neko imanjenje onoga čemu se nadam, uvjerenost u zbiljnosti kojih ne vidimo.“ (Hebrejima 11, 1) Vjera već sada pruža da nas nosi smisao koji iščekujemo. Tako daje snage da izdržimo nedaće boli i prepreke koje susrećemo.

¹³⁵ Martin Buber, *Ja i Ti*, str. 96.

¹³⁶ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 66.

¹³⁷ Martin Buber, *Ja i Ti*, str. 96.

¹³⁸ Tomislav Ivančić, *Susret sa živim Bogom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., str. 76.

„Vjera je jedno očekivanje dobra, te je uzdizanje iznad malih sitnih okršaja, problema i ciljeva.“¹³⁹ U vjeri je primat duhovnog nad materijalnim, nevidljivoga nad vidljivim. Besmisao ili egzistencijalni vakuum nam, potvrđuju primat duhovnog nad materijalnim, jer tada čovjeku ništa nema smisla sve je bezvezne. „Bez riječi, bez smisla, bez ljubavi čovjek dolazi u situaciju, da ne može više živjeti, pa i onda kada mu materijalni komfor stoji u izobilju na raspolaganju.“¹⁴⁰ Samo smisao čovjeku može pomoći da preživi. Vjera je duhovna stvarnost i otkriva smisao. „Vjera je ulazak u nove, božanske predjele stvarnosti života, ulazak koji se temelji na Božjoj riječi.“¹⁴¹ To je smisao kojega ne vidimo, ali mu se nadamo, to jest to je smisao kojega vidimo očima vjere. „Ona je priznanje primata nevidljivoga kao nečega što je autentična stvarnost, što nas nosi i zato ovlašćuje da se s onim što je vidljivo, u odgovornosti pred onim što je nevidljivo, kao pred istinskim temeljem svih stvari smireno i prepušteno suočimo.“¹⁴²

Tako da vjera uvijek čovjeku pruža nada da će biti dobro, da nije prepušten zlu i besmislu. I onda kada život izgleda besmisleno loš, vjera pruža nadu i smisao. Vjera daje sigurnost u nemirnom moru života. „Vjera je život i ima s toga životnu i osobnu sigurnost.“¹⁴³ Vjernik je putnik koji zna odakle dolazi i kamo ide.

Vjera je sigurnost, da život ima smisla. Vjerovati znači biti siguran. U biblijskom kontekstu vjera znači sigurnost i oslonjenost na Boga kao temelj i cilj života. „On u sebi uključuje značenje istine, stalnosti, čvrsta temelja, tla, nadalje značaja vjernosti, povjerenja, pouzdanosti i vjere; tako vjera u Boga znači da se čovjek drži Boga, čime stječe čvrsto uporište za svoj život.“¹⁴⁴ Tako u vjeri čovjek pronalazi ono što ne pronalazi u svijetu i u ljudima. Svijet prolaz, materija propada ili se preoblikuje, ljudi također su tu samo u prolazu. Ne možemo se osloniti na ljude makar bili i dobronamjerni. Financije, novac rad sve to nama u konačnici ne pruža sigurnost i stabilnost. „Čovjek se grčevito drži svake sitnice ovdje na zemlji, kao da o tome ovisi njegov život. On se grčevito drži slamke viseći iznad ponora, u nekom nerazumnom uvjerenju da će ga ona spasiti.“¹⁴⁵ U vjeri čovjek pronalazi ono što ne pronalazi u svijetu. Pronalazi smisao, sigurnost i stabilnost. Time i sam svijet postaje osmišljen a čovjek ima temelj i ima odgovor zašto živi. Vjera otkriva čovjeku što treba činiti.

¹³⁹ Tomislav Ivančić, *Hagioterapijska antropologija*, str. 123.

¹⁴⁰ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 49.

¹⁴¹ Tomislav Ivančić, *Susret sa živim Bogom*, str. 69.

¹⁴² Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 50.

¹⁴³ Tomislav Ivančić, *Susret sa živim Bogom*, str. 70.

¹⁴⁴ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 45.

¹⁴⁵ Tomislav Ivančić, *Susret sa živim Bogom*, str. 114.

Vjera daje čovjeku smisao i budućnost, time mu osmišljava sadašnjost. Tu sadašnjost mu cjelovito osmišljava. Čovjek treba smisao kao hranu, koji će mu omogućiti da živi.

Vjera čini čitavi život osmišljeni, pomoću vjere čovjek otkriva da cijeli svijet pa i sam pojedinac imaju smisao. Vjera stoji nasuprot praznine izgubljenosti i besmisla. Nasuprot onoga što V. Frankl naziva egzistencijalnim vakuumom. Ratzinger kaže da vjerovati znači: „Na to sada možemo odgovoriti: vjerovanje je način čovjekovoga zauzimanja stajališta u cjelini zbilje, koji nije moguće svesti na znanje jer mu nije primjeren; ono je osmišljenje bez kojega bi čovjek kao cjelina ostao bez smještaja a takvo osmišljenje prethodi ljudskom računanju i djelovanju, tako da čovjek bez njega ne bi mogao ni računati ni djelovati, jer on to može jedino u prostoru smisla koji ga nosi.“¹⁴⁶ Mogli bi smo jednostavno reći biti bez vjere znači biti izgubljen. Čovjek tek treba spoznati da je izgubljen, a to ga baca u očaj. Teško je imati hrabrosti odreći se onih opipljivih oslonaca ili temelja na kojima stojimo. I u tom skoku i odricanju od vidljivog i okretanja prema nevidljivom, otkriti temeljni oslonac koji u sebi nema drugoga oslonca. Onaj konačni smisao, apsolutni smisao ili kako bi V. Frankl rekao posljednji smisao. Konačnu i apsolutnu sigurnost koju prepoznajemo kao osobu, Onoga koga Isus Krist jednostavno naziva Ocem. Jer jedino Otac daje sigurne temelje i sigurnu budućnost i njemu se uvijek možemo obratiti i povjeriti.

Vjera nije vjerovanje u neki puki neodređeni nad-smisao koji se skriva u svojoj nad-dimenziji. Vjera je povjerenje u Osobu, vjera je oslonjenost na Boga. Bog je taj koji nama pruža smisao. Smisao biva čovjeku darovan kao i sam život što mu je darovan. „Vjera znači prihvaćanje toga da nam je smisao – koji ne možemo stvoriti, nego tek primiti – već poklonjen, tako da ga trebamo samo uzeti i povjeriti mu se.“¹⁴⁷ Smisao koji čovjek traži, posljednji smisao vidjeli smo ne možemo ostvariti vlastitom aktivnošću, naša aktivnost jest nužna ali nije dovoljan. Taj smisao spada kategoriju stava, stava vjere, otvorenosti Drugomu. „Vjera je događanje između dviju osoba. Jedna osoba vjeruje nešto drugoj ili ima povjerenje u drugu ili toliko vjeruje drugoj osobi da se sva oslanja na nju.“¹⁴⁸ Stava vjere prema nekoj situaciji ili prema samo sebi već u sebi ima stav vjere ili otvorenosti Bogu, kao smislu ili centru vlastitog života. Posljednji smisao ostvarujemo kroz vjeru, već sada, inače ne bi ni ovaj život imao smisla. Vjeru u Osobu koja naš život čini osmišljenijim. Taj je smisao u sebi odnos slobodnih osoba. „Ti stupa pred mene. Ali ja ulazim u neposredan odnos sa njim. Takav je

¹⁴⁶ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 48.

¹⁴⁷ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 49.

¹⁴⁸ Tomislav Ivančić, *Susret sa živim Bogom*, str. 107.

odnos izabranosti i izabiranja, pasivnog i aktivnog, u isti mah.“¹⁴⁹ Bogatstvo smisla je u aktivnosti, a još veće u pasivnosti u primanju. Odnosa bez primanja nema. Smisao čovjeka pogađa u susretu. „Smisao svijeta je Ti, ali samo onaj koji nije i sam otvoreno pitanje, već temelj svega, temelj koji ne treba nikakva drugoga temelja.“¹⁵⁰ Smisao čovjeku tako biva poklonjen. Smisao nije neki projekt, kojega čovjek samo svojom aktivnošću ostvaruj. Smisao je istinit ali smisao je Osoba koja nas neizmjerljivo nadilazi i obuhvaća. Čovjek ne samo da ima temelj na kojem će graditi vlastiti život, nego je smisao kao osoba onaj kojem se čovjek može povjeriti. Čovjek biva ljubljen, prihvaćen, otkriva svoje istinsko dostojanstvo. Čovjek dobiva sigurnost jedino kroz odnos. Jer je čovjek biće odnosa i istinski smisao je Osoba ali ne bilo koja osoba već sam Bog. Odnos, dijalog, susret smisao, istina se konkretiziraju u jednom trenutku povijesti u osobi Isusa Krista.((Ratzinger usp. 55.)) „Vjerujem u tebe, Isuse iz Nazareta, kao onoga koji je smisao (‘logos’) svijeta i mogega života.“¹⁵¹

¹⁴⁹ Martin Buber, *Ja i Ti*, Rad, str. 66.

¹⁵⁰ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 55.

¹⁵¹ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 56.

ZAKLJUČAK

Čovjek je biće na putu, a na tom putu otkriva odakle je i kamo ide. Na tom putu života čovjek traži, pokušava, zastaje, i otkriva. Čovjek želi razumjeti sebe i svijet, želi znati za što se isplati živjeti. Želi razumjeti kako i zašto postoji svijet. Kako i zašto postoji on sam? Na takva pitanja čovjek sam sebi ne može dati odgovor. Samo razmišljanje često nas odvodi sve dalje od istine. Čovjek čovjeku ne može doći jednostavno i reći koji je njegov smisao. Ne samo zato jer je svatko od nas jedinstven i neponovljiv i zato što je svaka životna situacija neponovljiva i jedinstvena; nego zato jer smisao ne spada u područje znanja ili običnih informacija. Smisao je jedna vrsta razumijevanja sebe i svijeta, koje je povezano s iskustvom i vjerom.

Smisao je jedna vrsta temelja na kojem čovjek može sigurno graditi svoju budućnost. Smisao je centar čovjekova života, smisao je ono oko čega se čovjekovo srce vrti, čime se bavi, u čemu pronalazi život. Smisao je temelj budućnosti. Taj temelj budućnosti nužno mora biti apsolutan te u sebi samome sadržava temelj, a ne u nečemu drugome jer jedino tako može biti konačni ili posljednji smisao. Čovjekova narav traži smisao, jer je razumska; traži susret jer je dijaloška; traži transcendenciju jer je duhovna. Sve to čovjek sam sebi ne može dati, jedino može razumjeti da to traži, osjetiti da mu to nedostaje, osjetiti da čezne za nekim ili nečim što bi bilo ono za što bi se moglo jednostavno reći: "to je to".

Ono temeljno što čovjek traži čovjek i dobiva. Biva mu darovano kao što mu je i život darovan. Smisao će čovjeka vječno nadilaziti zato što je apsolutan i beskrajan. To je utjeha čovjeku jer to znači da sve više može ponirati u stvarnost smisla i života i živjeti sve smislenije, punije i ispunjenije. Također, smisao koji apsolutno nadilazi čovjeka, čovjek nije u stanju uništiti.

Smisao čovjeku biva darovan po vjeri. U vjeri u kojoj Bog prvi dolazi čovjeku. Ulazi u naš mali svijet da nas izvuče iz mora besmisla. Smisao čovjek susreće u prostoru vjere, povjerenja, odnosa i darovanosti. Vrhunac Božjeg traženja čovjeka je u osobi Isusa Krista. Na paradoksalan način apsolutni Bog postaje konkretnim dijelom povijesti, koji se uvijek iznova aktualizira u ljudskim životima. Svjetlost i smisao jednom su u povijesti ušli u stvarnost i uvijek iznova svijetle, pokazuju put i osvjetljavaju ljudski život. Isus nije samo povijesna

osoba nego i nad-povijesna što čovjek otkriva u vjeri i vidi u životima ljudi. Isus Krist smisao je čovjeka i svijeta jer je on onaj čovjek koji otkriva što je budućnost čovjeka. Po Kristu čovjeku biva darovano spasenje, smisao i otkriva nam se Isus Krist kao smisao. Isus Krist ne samo da daruje spasenje, to jest smisao ili samoga Boga, nego On sam jest budućnost i smisao čovjeka jer je u potpunosti živio za druge. U njemu je ostvareno konačno i potpuno zajedništvo Boga i čovjeka. Zbog toga je Isus Krist smisao i budućnost čovjeka. „Isus Krist je onaj čovjek u kojem čovječanstvo dotiče svoju budućnost, u kojem se ono u krajnjoj mjeri ostvaruje, jer preko Isusa dotiče samoga Boga, i ima udjela u njemu i tako dostiže svoju najvlastitiju mogućnost.“¹⁵²

¹⁵² Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, str. 214.

BIBLIOGRAFIJA

Izvori:

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. prosinca 1965.), u: *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

Knjige:

BUBER, Martin, *Ja i Ti*, Rad, Beograd, 1977.

FRANKL, Viktor E., *Zašto se niste ubili?*, Oko tri u jutro, Zagreb, 1978.

FRANKL, Viktor E., *Bog podsvijesti*, Oko tri u jutro, Zagreb, 1985.

GERSHAKE, Gisbert, *Kratki uvod u vjeru u trojedinog Boga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007.

HAEFFNER, Gerd, *Filozofska antropologija*, Naklada breza, Zagreb, 2003.

IVANČIĆ, Tomislav, *Hagioterapija u susretu s čovjekom*, Teovizija, Zagreb, 2015.

IVANČIĆ, Tomislav, *Susret sa živim Bogom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013.

IVANČIĆ, Tomislav, *Hagioterapijska antropologija*, Teovizija, Zagreb, 2017.

RATZINGER, Joseph, *Uvod u kršćanstvo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.

RATZINGER, Joseph, *O savjesti*, Verbum, Split, 2014.

ŽUNEC, Ozren, *Suvremena filozofija I*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

Zbornici radova:

BIŽACA, Nikola, *Osobno i društveno u suvremenom govoru o istočnom grijehu. Elementi jednog mogućeg sustavnog tumačenja istočnog grijeha*, u: *Osoban i društvena dimenzija grijeha*, priredili Nediljko Ante Ančić i Nikola Bižaca, Split, Crkva u svijetu, 2002., str. 111-151.

VIDIOVIĆ, Boris, Logotrapija i savjet. Uloga savjeti u čovjekovoj potrazi za smislom, u: *Fenomen savjesti*, priredili Nikola Bižaca, Josip Dukić i Jadranka Garmaz, Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 189-213.

VIDOVIĆ, Marinko, Biblijsko poimanje savjesti. (Normirani sudac ljudskog ponašanja), u: *Fenomen savjesti*, priredili Nikola Bižaca, Josip Dukić i Jadranka Garmaz, Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 91-135.

VUČKOVIĆ, Ante, Nijemi glas: tri filozofske interpretacije savjesti, u: *Fenomen savjesti*, priredili Nikola Bižaca, Josip Dukić i Jadranka Garmaz, Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 9-43.

ŽIVKOVIĆ, Ilija, Savjest kao sastavna komponenta psihološkog pristupa moralnom razvoju, u: *Fenomen savjesti*, priredili Nikola Bižaca, Josip Dukić i Jadranka Garmaz, Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 135-173.

Članci:

DUDA, Bonaventura, Savjest u Bibliji, u: *Bogoslovska smotra*, 47 (1977.) 2-3, 154-182.

KUSIĆ, Ante, Kršćanski egzistencijalizam, u: *Bogoslovka smotra*, 34 (1964.) 2, 237-262.

KAJTAZI, Marin, GAŠPAR, Veronika Nela, Benedikt XVI. O vjeri, razumu i smislu kršćanskog života, u: *Riječki teološki časopis*, 44 (2014.) 2, 463-490.

MIJATOVIĆ, Franjo, Ideja čovjeka u filozofiji Josefa Piepera, u: *Diacovensia – teološki prilozi*, 25 (2017.) 2, 373-393.

PAIĆ, Žarko, Nihilizam i povijest. Što je preostalo od postmoderne?, u: *Filozofska istraživanja*, 42 (2021.) 3, 489-511.

VUČKOVIĆ, Ante, O savjesti, u: *Crkva u svijetu*, 46 (2011.) 2, 139-142.

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja, Mihovil Viljac, kao pristupnik za stjecanje zvanja magistra teologije, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo moga vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, _____

Potpis

GOD S RELEVATION AND THE MEANING OF MAN

Abstract

This thesis explores the question of meaning in the life of an individual and the question of Gods revelation in which meaning is found. In the first part we will explore the questions of meaning and meaninglessness or as V. Frankl refers to it the existential vacuum. Meaning is then explored through a theological lens. The second part of the thesis explores the conscience or the organ of meaning al V. Frankl calls it. Theology recognises the conscience as the that which directs a person toward meaning. So the second part of the thesis explores the conscience through the lenses of theology and logotherapy. The third and final part of the thesis shows the Christian revelation as the final and absolute meaning of man and the world.

Key words: *Meaning, meaninglessness, existential vacuum, Kierkegaard, logotherapy, revelation, Jesus Christ, encounter, decision, conscience*